Бутун дунё пролетарлари, бирлашингиз!

ТОШКЕНТ ҲАҚИҚАТИ

ЎЗБЕКИСТОН КОММУНИСТИК ПАРТИЯСИ ТОШКЕНТ ОБЛАСТЬ КОМИТЕТИ ВА ХАЛҚ ДЕПУТАТЛАРИ ТОШКЕНТ ОБЛАСТЬ СОВЕТИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1928 ЙИЛ 11 ДЕКАБРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН • № 238 (9734). • 1989 йил 14 декабрь • пайшанба • Баҳоси 3 тийин.

Кеча

Москвада

СССР халқ

депутатларининг

иккинчи Съезди

ўз ишини

давом

эттирди

Совет Социалистик Республикалари Иттифоқи халқ депутатлари Съездининг ҚАРОРИ

СССР ХАЛҚ ДЕПУТАТЛАРИ ИККИНЧИ СЪЕЗДИНИНГ КУН ТАРТИБИ ТЎҒРИСИДА

СССР халқ депутатларининг Съезди **қарор қилади:**

Иккинчи Съездининг кун тартибига қуйидаги масалалар киритилсин:

1. СССР халқ депутатларининг биринчи Съездидан кейин сайланган СССР халқ депутатларининг ваколатларини тан олиш тўғрисида. Мандат комиссиясининг доклади.
2. Иқтисодиётни соғломлаштириш тадбирлари, иқтисодий ислоҳот босқичлари ва ўн учинчи беш йиллик планини ишлаб чиқишга принципиал ёндашувлар тўғрисида. СССР Министрлар Советининг доклади.
3. СССР Конституцияси (Асосий Қонуни)га сайлов системаси масалалари юзасидан ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида.
4. СССР халқ депутатлари Съездининг ва СССР Олий Советининг иш тартиби ҳақида.
5. СССРда халқ депутатларининг мақомини, СССР халқ депутатларининг мақомини белгиловчи Қонун ҳужжатларининг лойиҳалари тўғрисида ҳамда депутатлик фаолиятига алоқадор бошқа масалалар.
6. СССРда Конституцион назорат тўғрисидаги Қонун лойиҳаси ҳақида.
7. СССР Конституцион назорат комитетини сайлаш.
8. Уюшган жиноятчиликка қарши курашни кучайтириш тўғрисида.
9. СССР халқ депутатларининг биринчи Съезди тузган комиссияларнинг, СССР Олий Совети Халқаро ишлар комитетининг Афғонистонга совет қўшинларини киритиш тўғрисидаги қарорга сиёсий баҳо бериш ҳақидаги, шунингдек СССР Олий Советининг айрим категориядаги граждандлар фойдаланаётган имтиёзларни кўриб чиқиш комиссиясининг ахборотлари.

СССР Олий Советининг Раиси

М. ГОРБАЧЕВ.

Москва, Кремль. 1989 йил 12 декабрь.

ҚАЙТА ҚУРИШНИНГ АСОСИЙ МАСАЛАЛАРИ

12 декабрь куни СССР халқ депутатларининг иккинчи Съезди очиқ деб эълон қилинганидан сўнг, раислик қилувчи депутатларга Съездни ўтказиш билан боғлиқ масалаларни бир кун олдин дастлабки тарзда муҳокама қилиш натижалари ҳақида ахборот берди. Хусусан Съезднинг нақ ишчи президиумини тузиш тўғрисида карор қабул қилинди. СССР Конституциясининг 110-моддасига мувофиқ мажлисни СССР Олий Советининг Раиси ёки унинг ўринбосари бошқариб бориши таклиф этилади. Шу сабабли вакиллар йиғилиши Съезднинг ишчи президиумига СССР Олий Совети Раисидан ташқари унинг биринчи ўринбосари ҳамда раиснинг 15 иттифоқдош республика вакилларидан иборат ўринбосарлари киришини белгилаб қўйди.

Литва делегацияси номидан, деди сўнгра раислик қилувчи, касаллиги туфайли кела олмаган Литва ССР Олий Совети Президиумининг Раиси В. С. Астраускас ўрнига СССР халқ депутатлари Съезди президиумининг составига республикадан К. К. Уокни киритиш таклиф қилинди. Таклиф овоз бериш йўли билан қабул қилинади.

Шу дақиқадан бошлаб Съезд овозларни санашни «Филипс» фирмасининг бир кун олдин монтаж қилинган мувaққат электрон системасига ишониб топширди. Уни қабул қилиб олган халқ депутатлари группаси номидан Иттифоқ Совети транспорт, алоқа ва ахборот масалалари комиссиясининг раиси **В. А. Тетенов** депутатларни электрон системадан фойдаланиш қоидалари билан таништирди.

Электрон системадан фойдаланиш, деб таъкидлади у, овоз бериш тадбирлари чоғида анча вақтни тежашга имкон беради. Ушбу масала юзасидан овоз бериш чоғида электроникани синаб кўриш ҳамма депутатлар ҳам янги техникани «бир кўришда» ўзлаштира олмаганлигини кўрсатди. Қўшимча равишда изоҳ бериш зарур бўлди, натижада баъзи масалалар ҳал этилди. Бироқ система шундан кейин ҳам «инжиқлик» қилаверди.

Ишни ташкил этиш учун Съезд секретариатини тузиш таклиф қилинади. Вакиллар йиғилиши олдин секретариатнинг состави тўғрисида таклиф киритган эди, бинобарин номзодлар рўйхати халқ депутатларига олдиндан тарқатиб қўйилган эди.

Секретариатнинг шахсий составини кўриб чиқиш бошланади. Баъзи ўзгартишлардан кейин умуман секретариат рўйхати овозга қўйилади. Рўйхат кўпчилик овоз билан маъқулланади.

Халқ депутатлари Съезднинг кун тартиби ва иш тартибини тасдиқлашга ўтадилар.

Иккинчи Съездга тайёргарлик, деб таъкидлади раислик қилувчи, мислсиз фаоллик, очиқлик, бу хусусдаги фикрларни, таклифларни мумкин қадар тўла ҳисобга олиш вазиятида ўтди. Ана шу ишни ташкил этиш учун Съездга тайёргарлик кўриш юзасидан махсус комиссия тузилган эди. Комиссияга 80 нафардан ортиқ халқ депутати, СССР Олий Совети Президиумининг аъзолари, барча иттифоқдош республикаларнинг вакиллари, СССР Олий Совети барча комитетларининг ва палаталар доимий комиссияларининг раислари, турли профессионал, регионал ва регионлараро группалардаги муқобил ёндашувлар ва ўз дастурларини тавсия қилган депутатлар кирган эди.

Шуни айтиш керакки, кун тартиби масалаларини мақбул тарзда ҳал қилишга осонликча эришилмади. Олий Совет сессиясида кун тартибига киритиладиган масалалар юзасидан катта мунозара бўлиб ўтди. Бу масалалар олдиндан комитетларда ва комиссияларда, кўпгина халқ депутатлари билан, СССР Олий Совети Президиумининг кечаги мажлисида, сўнгра эса халқ депутатлари группалари вакилларининг йиғилишида, айтиш мумкинки, амалий фикрлашиш ва депутатлар асосий кўпчилигининг аҳиллиги вазиятида муҳокама қилинди.

М. С. Горбачев депутатларга кун тартибига киритиш таклиф этилаётган барча бандлар хусусида батафсил сўзлаб берди, уларни Съезд муҳокамасига киритиш сабабларини баён қилди.

Халқ депутатлари кун тартибидаги дастлабки икки масалани кўпчилик овоз билан тасдиқлайдилар. Кун тартибидаги СССР Конституцияси (Асосий Қонуни)га сайлов системаси масалалари юзасидан ўзгартишлар ва қўшимчалар киритишни кўзда тутувчи учинчи банд юзасидан ўткир мунозара бошланди. Бир қанча депутатлар — **М. И. Лауристин, В. Ф. Толпежников, Е. А. Евтушенко, И. Б. Шамшев, С. С. Сулакшин, В. И. Кириллов, А. Д. Сахаров, В. В. Давитулиани** кун тартибидаги бу бандни СССР Конституциясининг олтинчи моддасини ўзгартириш ёки бекор қилиш тўғрисидаги масала билан тўлдиришни таклиф қилдилар. Депутатлар **А. П. Клауцен, Л. Г. Шараев** бу масалани киритишга қарши чиқдилар, депутатлар **Ю. Б. Соловьев, А. Н. Крайко** бу масалани кўриб чиқишни кечиктиришни ва уни конституцион комиссия ва СССР Олий Советига топширишни таклиф қилдилар. Шунингдек кун тартибига Конституциянинг 3, 7 ва 51-моддаларини, мулкчилик, ер, СССРнинг миллий давлат тузилиши тўғрисидаги масалаларни ҳал қилишга тўсқинлик қилаётган барча қоидаларини муҳокама қилишни, шу масаланинг биринчи Съездда таклиф қилинган таърифига қайтиш таклиф қилинди.

Иш устида қисқа муддатли танаффусдан кейин раислик қилувчи, депутатлар гуруҳлари вакилларининг кечаги йиғилишида Конституцион жараёнга жуда масъулият билан ёндашиш зарурлиги хусусидаги нуқтаи назар уствор бўлганлигини эслатиб ўтди. Биз жамиятнинг бир ҳолатидан, ижтимоий ва давлат муассасаларининг бир системасидан бошқасига ўтмоқдамиз. Мазкур жараён Конституцияга зарур ўзгартишлар киритиш лозимлиги билан кечиши табиийдир. Шунинг учун ҳам Конституцияга, унинг обрўсига ҳурмат билан муносабатда бўлиш лозимлигига жавоб қидирдик, зотан, агар биз, СССР халқ депутатлари, шу ҳақда ғамхўрлик қилмасак бошқалар шу ишни қилишига умид боғлаш қийин. Айни вақтда шундай ҳаракат қилиш керакки, токи бу қайта қуриш жараёнлари учун қийинчилик туғдирмасин.

М. С. Горбачев Конституциянинг 6-моддаси тўғрисидаги масалани кун тартибига киритиш хусусидаги баҳсларга тўхталиб, КПССнинг мавқеи ана шу моддага суянмайди, деб таъкидлади. Илгариги учта Конституцияда бу модда йўқ эди. Аммо партия яшади ва у ўз олдида турган вазифаларни ҳал қилди. Ҳозир партия фаолиятига, унинг масъулиятига баҳо бериш ҳақида гап бораётгани йўқ. Бу Марказий Комитет ва бутун партия томонидан қилинади. Сўнгги вақтдаги барча жараёнлар бу жиддий хулосалар чиқаришга, ўзини ўзи танқид қилишга қодир бўлган, ўзи таклиф этган ва ҳозир таклиф этаётган сиёсат учун жавоб беришга тайёр турган етук партия эканлигини кўрсатди.

М. С. Горбачев 6-моддани шоша-пиша, шовқин-сурон кўтариб қайта кўриб чиқиш зарурлиги хусусида жиддий шубҳага тушаётганлигини айтди. Мен, деди у, И. А. Андрееванинг нутқини эсладим, бу биз Олий Советда кун тартибини муҳокама қилаётганимизда бўлган эди. И. А. Андреева партиясиз депутат, аммо у мунозара руҳидан ва шу масала муҳокама қилинаётганида «коса тагида ним коса борлигидан» лол бўлиб қолган эди. Мен унинг фикрига батамом қўшиламан. Шу масала хусусида сиёсий найрангбозлик авж олмаслиги керак.

Етилган масалалар, шу жумладан 6-модда ҳақидаги масала ҳам ҳал этилиши керак. Биз КПСС съездига тайёргарлик кўрмоқдамиз, Марказий Комитет, бутун партия КПСС сиёсий раҳнамоликдек ўзининг янги вазифаларига жавоб бериши, биз ҳаммамиз гувоҳи бўлиб турган вазифаларни бўлиб олиш жараёнини акс эттириши учун унинг ўрни қандай бўлиши лозимлиги ҳақида айтадилар. Бу ерда бизни жамиятни тўқнаштиришга тортиш керак эмас.

Партия ўзини қайта қуриши керак, агар у сиёсий раҳнамо бўлишни ҳамда обрўга ва мададга эга бўлишни истаса, ўзини бошқа жамоат ва давлат муассасаларидан илгарироқ қайта қуриши керак. Бу нормал бормоқдами? Ҳамма соҳада ҳам нормал бораётгани йўқ. Партия ўзининг янги вазифаларини муваффақиятли бажариши учун ҳали кўп иш қилиши керак. Аммо КПСС янгиланмоқда ҳамда у ижод этган сиёсатнинг асосий йўналишларини жамият қабул қилди, тарихнинг ана шу масъулиятли босқичида бу сиёсатни дастуруламал деб билди.

Мулк масалаларига келганда, яна шуни такрорламоқчиман: булар шу қадар муҳимки, агар биз уларни ҳал этишни пайсалга соладиган бўлсак, бу қайта қуришга ҳалал беради, ҳозироқ ҳалал бермоқда. Бу масалалар муваффақиятли тайёрлангани ёки тайёрланмагани, ўз вақтида бўлгани ёки бўлмагани ҳақида баҳслашиш мумкин, аммо халқ ҳокимияти тарафдоримиз. Халқнинг хоҳиш-иродаси рўёбга чиқиши тарафдоримиз деб туриб, айни вақтда ана шу туб масалалар юзасидан халқнинг фикрига қизиқмасликка тушуниб бўлмайди. Биз, ахир, уларни эндигина муҳокамага қўйдик-ку, агар биз одамларнинг фикрини билмай туриб, жамиятдаги бутун ахборотни йиғмай туриб, бу масалаларни муҳокамага қўйган бўлсак, катта хато қилган бўлур эдик. Ва оқибатда ҳозир сазовор бўлиб турганимиз ҳурматдан маҳрум бўлур эдик. Назаримда, Съезд масалаларни нечоғли амалий ҳал этса, бу ҳурмат ҳам ортиб бораверади.

Ўртамизда принципиал келишмовчиликлар йўқ. Агар асосий масала атрофида бирлашсак, марказий йўналишда куч-ғайратни жамласак, қайта қуриш жараёнини олға силжитишимиз ва жадаллаштиришимиз мумкин. Қайта қуриш нормал ривожланиши учун тоза ҳавога, қулай муҳитга муҳтож. Биз жаҳолатпарастлар ёки авантюрачиларга ён босмаслигимиз керак. Йўқ, ён босмаслигимиз керак. Мен кириш сўзимда айтганимдек, бизда база бор, халқ қайта қуриш сиёсатига содиқдир. У тубдан янгиланиш тарафдоридир.

Шундан кейин депутатлар овоз беришди. Депутатлар гуруҳларининг вакиллари йиғилишида таклиф этилган таҳрирдаги учинчи банднинг кун тартибига киритилиши кўпчилик овоз билан маъқулланди. Кўпчиликнинг қарорига кўра, номма-ном овоз бериш йўли билан Съезд Конституциянинг 6-моддасини кўриб чиқиш тўғрисидаги таклифни рад этди. Кун тартибининг шу бандига таклиф этилган бошқа тузатишлар ҳам рад этилди.

Кун тартибининг тўртинчи банди — СССР халқ депутатлари съезди ва СССР Олий Советининг иш тартибини депутатлар муҳокама этмай қабул қиладилар.

Кун тартибининг бешинчи банди, яъни СССРда халқ депутатлари мақомини белгилаб берадиган қонун актлари лойиҳалари тўғрисидаги ва депутатлик фаолияти билан боғлиқ бошқа масалалар хусусида анчагина таклифлар ва қўшимчалар айтилди, депутатлардан **И. И. Заславский, А. М. Оболенский, Н. И. Травкин, В. П. Гришчук, В. Я. Стадник, А. И. Казанник, В. Н. Зубков, И. О. Бишер, Е. Л. Головлев, Г. Э. Бурбулис, В. А. Мартиросян** ва бошқалар ана шу таклифлар ва қўшимчаларни киритдилар.

Кўпчилик овоз билан СССР Олий Совети ва депутатлар гуруҳлари вакилларининг йиғилиши таклиф этган таҳрирда кун тартибининг ана шу банди тасдиқланади.

Шундан кейин мунозара чоғида тақдим этилган тузатишлар овозга қўйилди. Ана шу банд доирасида СССР халқ депутатининг мақоми тўғрисидаги масалани кўриб чиқиш ҳақидаги таклиф қабул қилинди. Шу муносабат билан Қонунчилик, қонунийлик ва ҳуқуқ-тартибот масалалари комитетига барча манфаатдор депутатлар иштирокида лойиҳани ишлаб чиқиш юзасидан ишни дарҳол ташкил этиш таклиф қилинди. Лойиҳага депутатларни чақириб олиш тўғрисидаги масала ҳам киритилади.

СССР халқ депутатлари Съезди ўз ишини давом эттирмоқда.

СССРда Конституцион назорат тўғрисидаги Қонун лойиҳаси билан СССР Конституцион назорат комитетини сайлаш тўғрисидаги олтинчи ва еттинчи бандлар бир вақтнинг ўзида кўриб чиқилди. Мунозара ўткир тусда ўтди. Баъзи депутатлар ана шу бандларни кун тартибидан чиқариб ташлашни таклиф этдилар. Айримлар, жумладан, қонун лойиҳасини пухта ишлаб чиқиш учун Олий Советга қайтариш зарур, деб ҳисобладилар, бошқалар эса ушбу масалалар СССРнинг янги Конституцияси тайёрлаб бўлингандан кейин кўриб чиқилишини ёқлаб гапирдилар.

Шу муносабат билан депутатлардан **А. А. Плотниекс, Э. В. Бичкаускас, А. В. Левашев, К. К. Уока, Л. И. Йорга, В. А. Пальм, Ф. М. Бурлацкий** ва бошқалар ўзларининг далилларини айтиб ўтдилар. Ўз навбатида депутатлардан **Ю. В. Голик, В. А. Шеховцов, В. И. Алкснис, Г. И. Янаев, А. А. Жаримов, А. И. Хворов, Ю. В. Блохин, В. И. Яровой, Е. В. Коган, К. Г. Гежин** ушбу масалалар кун тартибига киритилиши учун ўз асосларини келтирдилар.

Бир қанча депутатларнинг таклифига кўра раислик қилувчи СССР Конституцион назорат тўғрисида қонун лойиҳаси ҳақидаги олтинчи бандни кун тартибига киритиш тўғрисидаги масалани номма-ном овозга қўйди. Съезд кўпчилик овоз билан ижобий қарор қабул қилади. Сўнгра съезд умуман СССР Конституцион назорат комитетини сайлаш ҳақидаги банднинг кун тартибига киритилишини маъқуллашини билдирди.

Уюшган жиноятчиликка қарши курашни кучайтириш тўғрисидаги масала депутатларни лоқайд қолдирмади. Бу тушунарли албатта. Ҳозир жамиятда бундай жиноятчилик тез ўсиб бораётганлигидан, унинг негизларимизга қарши қаттиқ йўналтирилганлигидан ташвишланиш жуда катта.

Халқ депутатларидан **А. И. Демидов, В. А. Губин, Р. Х. Солнцев, А. А. Шчелканов, В. А. Черепович, Н. В. Молотков, В. Н. Корнеенко** ва бошқалар мана шуларнинг ҳаммасини қайд этиб, бу ғоят жиддий муаммони кенгроқ кўриб чиқишни — интизом ва тартиб пастлигининг сабаблари ҳақида, порахўрликни, «пинҳоний» деб аталган иқтисодиётни келтириб чиқарган умуман жиноятчиликнинг илдизлари тўғрисида ҳам гап юритишни таклиф этдилар.

Депутатлар фақат бир нарсада — ушбу масала юзасидан ким доклад қилиши кераклиги хусусида бир фикрга кела олмадилар. Қизғин муҳокамадан сўнг уюшган жиноятчиликка қарши курашни кучайтириш тўғрисида СССР ички ишлар министри билан СССР Бош прокурорининг докладларини тинглашга қарор қилинди.

Мунозара давомида Литвадан сайланган депутатлар Литва ССР Олий Совети Президиуми Раисининг ўрнига Съезд президиумига ўз вакили сифатида К. К. Уоканикўрсатиш сабаблари тўғрисидаги масала яна кўтарилди. Шу муносабат билан кўпгина депутатларнинг фикрича, К. К. Уока раислик қилувчининг шанига ҳақоратомуз гаплар айтишга йўл қўйганлигидан улар ўзларининг қаҳр-ғазабини билдирдилар.

Бир қанча нотиқлар ўзларининг литвалик ҳамкасбидан узр сўрашни талаб қилдилар. Литва ССРдан сайланган депутатлар президиумдаги ўз вакили алмаштирилганлиги муносабати билан аҳволни равшанлаштирсаларда, аммо К. К. Уоканинг хатти-ҳаракатига равшан баҳо бермадилар. Унинг ўзи эса президиумга берган хатида узр сўрашни зарур деб топмади.

Кун тартибига таклиф этилган сўнгги масала: СССР халқ депутатларининг биринчи Съезди тузган комиссияларнинг ахборотлари ҳам давомли мунозараларга сабаб бўлди. **А. И. Баранов, В. И. Алкснис, Г. С. Игитян, Е. Д. Мальцев, В. А. Шаповаленко, Т. П. Буачидзе, Ю. П. Сичев, Б. В. Громов, А. А. Собчак, Р. К. Ожиев, Т. К. Исмоилов** ва бошқалар қатнашган мунозара чоғида қандай комиссиялар ва қайси мансабдор шахслар бажарилган иш ҳақида Съездга маълумот бериши тўғрисида узил-кесил қарор қабул қилинди.

Съезднинг иш тартиби тасдиқланди.

Шундай қилиб, салкам ўн икки соат давом этган Съезд ишининг бутун биринчи куни мобайнида депутатлар фақат иш тартибига доир масалаларнигина кўриб чиқдилар.

Мамлакат ижтимоий-иқтисодий турмушининг кескинлашган муаммолари, уларни ҳал этишнинг энг мақбул йўлларини излаш СССР халқ депутатлари Съездининг диққат марказида турибди. Съезднинг иккинчи иш куни 13 декабрда кун тартибига киритилган масалаларни амалий равишда кўриб чиқишдан бошланди. **М. С. Горбачев** раислик қилди.

СССР халқ депутатлари Съездининг Мандат комиссияси номидан шу комиссиянинг раиси **Б. В. Гидаспов** доклад қилди. У съездлар ўртасидаги даврда олий ҳокимият органи таркибида баъзи ўзгаришлар рўй берганини айтди. Бешта сайлов округида сайлов ўтказилди. Мандат комиссияси Марказий сайлов комиссияси тақдим этган ҳамма ҳужжатларни текшириб чиқди ва сайланган халқ депутатларининг рўйхатга олинганини қонуний, деб ҳисоблайди.

СССР халқ депутатларидан баъзилари қатордан чиққанлиги муносабати билан ҳозирги вақтда яна 6 та бўш мандат бор. Уларнинг иккитаси сайлов округларида ва тўрттаси жамоат ташкилотларидадир. Сайлов тайинлаб қўйилди.

Съезд қарор қабул қилиб, янги сайланган депутатлар Д. В. Павличко, П. К. Пришчепа, Н. М. Чепелев, М. Ш. Шаймиев, Ю. П. Шчекочихиннинг ваколатларини тўғри, деб топди

Шундан кейин депутатлар иқтисодиётни соғломлаштириш тадбирлари, иқтисодий ислоҳот босқичларини ва ўн учинчи беш йиллик планни ишлаб чиқишга принципиал ёндашувларни муҳокама қилишга киришдилар. СССР Министрлар Советининг Раиси депутат **Н. И. Рижков** доклад қилди.

(Доклад матни газетанинг 2-, 3- ва 4-саҳифаларида эълон қилинмоқда).

(ТАСС).

СССР халқ депутатлари иккинчи Съездининг секретариати

Секретариатнинг раҳбари

Крючков Георгий Корнеевич— Украина Компартияси Одесса область комитетининг биринчи секретари.

Секретариат раҳбарининг ўринбосарлари

Станкевич Сергей Борисович — СССР Фанлар академияси умумий тарих институтининг катта илмий ходими, Москва шаҳри.

Янаев Геннадий Иванович — ВЦСПС раисининг ўринбосари.

Секретариатнинг аъзолари

Аасмяэ Хардо Юлович — Эстония «Эстлегпром» территориал ишлаб чиқариш — савдо бирлашмаси «Майнор» лойиҳа-конструкторлик бюроси секторининг мудири, Таллин шаҳри.

Абрамян Дереник Ншанович — Х. Абовян номидаги Арманистон педагогика институти педагогик психология муаммолари лабораториясининг мудири, СССР кинематографиячилар уюшмасининг аъзоси, Ереван шаҳри.

Аманбаев Жумгалбек Бексултанович — Қирғизистон Компартияси Иссиккўл область комитетининг биринчи секретари.

Апостол Вениамин Гаврилович — Чехов номидаги Кишинев рус драма театрининг бош режиссёри, Молдавия театр арбоблари уюшмаси ҳайъатининг раиси.

Горбатко Виктор Васильевич — генерал-майор, Н. Е. Жуковский номидаги ҳарбий-ҳаво инженерлик академияси факультетининг бошлиғи, Бутуниттифоқ филателиячилар жамияти ҳайъатининг раиси, Москва шаҳри.

Ермаков Николай Васильевич — Мордва АССР Тенгушево районидаги «Обновление» колхозининг раиси.

Лушников Владимир Петрович — Иттифоқ совети меҳнат, нарх ва ижтимоий сиёсат масалалари комиссиясининг аъзоси.

Мамедов Сулаймон Фарҳод ўғли — Озарбайжон Компартияси Кировобод шаҳар комитетининг биринчи секретари.

Мартинов Федор Николаевич — Нововятск қипиқ тахталар тайёрлаш комбинатининг директори, Киров области.

Масько Галина Игнатьевна — Белоруссия ССР Гродно область Слоним шаҳридаги 3-ўрта мактаб директорининг ўринбосари.

Матвиенко Валентина Ивановна — СССР Олий Совети хотин-қизлар, оилани, оналик ва болаликни муҳофаза қилиш ишлари комитетининг раиси.

Монго Михаил Иннокентьевич — Миллатлар Совети миллий сиёсат ва миллатлараро муносабатлар комиссиясининг секретари.

Овчинников Александр Николаевич — Кинешма электроконтакт заводининг директори, Иваново области.

Огарок Валентин Иванович — Иттифоқ Совети план ва бюджет-молия комиссияси раисининг ўринбосари.

Оразлиев Меретгелди — «Туркменцентрстрой» қурилиш бошқармаси «отделстрой» кичик механизация ихтисослаштирилган бошқармаси бўёқчилар бригадасининг бошлиғи, Ашхобод шаҳри.

Плотниекс Андрис Адамович — П. Стучка номидаги Латвия давлат дорилфунунининг профессори, Рига шаҳри.

Ромазан Иван Харитонович — В. И. Ленин номидаги Магнитогорск металлургия комбинатининг бош директори, Челябинск области.

Сайфиддинова Мастурахон — Ўзбекистон ССР Фарғона область Қува районидаги «Анор» совхозининг директори.

Семенова Галина Владимировна — «Крестьянка» журналининг бош муҳаррири, Москва шаҳри.

Сергиенко Валерий Иванович — халқ депутатлари Красноярск ўлка Совети ижроия комитетининг раиси.

Ҳалимов Иззатулло — Тожикистон Компартияси Хатлон область комитетининг биринчи секретари.

Холамхонова Назифа Ҳакимовна — «Нальчикгоршвейтрикотажбит» бирлашмаси «Модалар уйи» ательесининг бичиқчиси, Кабарда-Балқария АССР.

Чхеидзе Темур Нодарович — телевизион театрнинг бадиий раҳбари, Тбилиси шаҳри.

Шаронов Андрей Владимирович — СССР Олий Совети ёшлар ишлари комитетининг аъзоси.

Шличите Зита Ляоно — Клайпеда адлия маслаҳатхонасининг адвокати, Литва ССР.

Шопанаев Қайирли Аменович — «Алма-Атакультбитстрой» ресги 17-қурилиш-монтаж бошқармаси комплекс бригадасининг бошлиғи, Олмаота шаҳри.

ФАОЛ КАЙФИЯТ

МОСКВА, 12 декабрь. (ЎзТАГ махсус мухбирлари Л. Левин, И. Хисомов). СССР халқ депутатлари иккинчи Съездида пассив кузатувчи эмас, балки парламентнинг актив аъзолари бўлиш керак — ўзбекистонлик халқ вакилларининг якдил фикри ана шундай. Бугун, анжуман очилган кунда улар учун қизғин иш даври бошланди.

Бир кун олдин ўзбекистонлик депутатлар ярим тунгача ўзаро фикрлашдилар, иккинчи Съезд муҳокамасига қўйилган муҳим масалалар юзасидан баҳслашдилар. Съезднинг бошланишига халқ вакиллари тажриба орттириб, аниқ-равшан ҳаракат дастури билан келдилар. Уларнинг фикрича, энг муҳими — Съездда бутун диққат-эътиборни иқтисодиётни соғломлаштиришнинг туб тадбирларини ишлаб чиқишга, 13-беш йилликка пухта ўйланган ва реал планни тайёрлашга қаратилиши зарур.

Афсуски, ҳамманинг ҳам фикри шундай эмас. Депутатларнинг бир қисми, биринчи навбатда регионлараро депутатлар группасининг вакиллари муҳокамага СССР Конституциясининг 6-моддаси тўғрисидаги масалани киритишга уринмоқдалар. Бу хусусда юртдошларимиз — халқ депутатларининг фикри қандай?

— Парламентимиз иши давомида сиёсий вазиятда ҳам, одамларнинг онгида ҳам катта ўзгаришлар юз берди, — дейди Бухоро область партия комитетининг биринчи секретари Д. С. Ёдгоров. — Партия совет давлатининг бутун тарихи давомида унинг раҳнамоси бўлиб келди. Айни партия инқилобий қайта қуришни бошлаб берди. Бу қайта қуриш иқтисодиётни асосан ижтимоий соҳага йўналтиришга, кенг демократиялашга қаратилган. Хуллас, баъзи депутатларнинг 6-модда тўғрисидаги масалани кўтариб чиқишлари Съездни муҳим муаммоларни ҳал қилишдан чалғитишга уринишдан бошқа нарса эмас.

— Муҳокамага асосий қонуннинг моддаларидан фақат биттасини киритиш бутунлай нотўғри, — деб ҳисоблайди самарқандлик ўқитувчи О. И. Крикунова. — 6-модда КПССнинг жамиятимиздаги мавқеини белгилаб берадиган бирдан-бир модда эмаску, ахир. Бу очиқдан-очиқ янглишишдир. Конституциянинг ҳамма моддалари устида иш олиб бориш керак, бу эса хатоларнинг олдини олишнинг муҳим шартидир.

Халқ депутатлари биринчи Съезди иши даврида ҳамда парламентимиз ишининг шундан кейинги ойларида Ўзбекистондан сайланган халқ депутатларини фаоллик кўрсатмаганликлари учун танқид қилишди. Депутатларимиз иккинчи съездда ўзларини қандай тутишади, улар Съезд муҳокамасига қандай масалаларни қўядилар? Бу ҳақда тахмин қилиб ўтирмайлик. Бироқ бир нарсани аниқ айтиш мумкин: иқтисодий муаммолар, аҳолининг иш билан таъминланиши, Ўзбекистон ССР халқ хўжалиги комплексини ривожлантиришдаги номутаносибликни бартараф этиш уларнинг эътибори марказида туради.

Сўнгги масала айниқса муҳимдир. Неча ўнлаб йиллар давомида иқтисодиётимиз структураси шу тарзда қурилдики, Ўзбекистон кўп жиҳатдан бошқа республикаларнинг хом ашё базаси бўлиб келмоқда. Бюджетдаги камомаднинг сабаби ҳам, бир қанча районларнинг орқада қолаётганлиги, одамлар турмуш даражаси пастлиги... сабаблари ҳам ана шундадир. Халқ депутатларимиз бу масалалар юзасидан кўпгина мулоҳазаларни тайёрлаб қўйдилар. Уларнинг орасида пахта ва мева-сабзавот маҳсулотлари харид нархларини озгина миқдорда эмас, балки ҳозиргига нисбатан икки баравар оширишни асослаб берувчи мулоҳазалар; қайта ишловчи саноат корхоналарини мустаҳкамлаш ва кенгайтириш масалалари, экология, соғлиқни сақлаш масалалари бор... Хуллас Ўзбекистон ССРнинг регионал хўжалик ҳисобига ўтиши учун зарур бўлган ҳамма нарсага эришиш учун тайёр туришибди.

...СССР халқ депутатлари иккинчи Съезди очиладиган кунда матбуотда КПСС Марказий Комитетининг совет халқига Мурожаатномаси эълон қилинди. Унда мана бундай сўзлар бор: «КПСС Марказий Комитети вазиятни соддалаштирмайди. Вазият оғир. Эскилик емирилмоқда, янгилик қийинчилик билан қарор топмоқда. Тақчиллик, бозорнинг номутаносиблиги таъсир ўтказмоқда. Иш ташлашлар, миллатлараро можаролар жамиятни ларзага солмоқда. Қайта қуришдаги кескинлик чўққига чиқди. Бардош берсак — довондан ўтамиз, бардош беролмасак — орқага ва пастга қараб тушиб кетамиз».

Биз ана шу кўзланган довонга чиқа оламизми? Унда жўн бўлмаган бу саволга кўп жиҳатдан парламентимизнинг ҳозирги Съезди жавоб бериши керак. Иш бошланди.

СССР халқ депутатларининг иккинчи Съезди

САМАРАДОРЛИК, ЖИПСЛИК, ИСЛОҲОТ — СОҒЛОМ ИҚТИСОДИЁТГА ЭРИШИШ ЙЎЛИ

СССР халқ депутатларининг иккинчи Съездида Н. И. РИЖКОВ доклади

Халқ депутатлари, ўртоқлар!

Иқтисодиётни соғломлаштиришга, иқтисодий ислоҳот босқичларига ҳамда ўн учинчи беш йиллик планини ишлаб чиқишга принципиал ёндашувларга доир тадбирлар тўғрисидаги масала энг муҳим масалалардан бири бўлиб, мамлакатнинг ҳаддан ташқари мураккаб иқтисодий аҳволи шу масалаларни муҳокама қилишни тақозо этади. Халқ хўжалиги қай аҳволда турганлигини, қандай муаммолар борлигини ва уларни қандай қилиб ҳал этиш кераклигини жамият аниқ-равшан тасаввур қилмоғи керак.

Ҳозир бундан буёнги тараққиёт йўлини синчиклаб ва хатосиз танлаб олиш ҳамда ҳозирги пайт шароитида ҳаракат тактикасини ҳам, истиқбол стратегиясини ҳам акс эттирадиган тадбирлар программасини ишлаб чиқиш ҳар қачонгидан ҳам зарур.

Ҳукуматнинг маълумотномаси сизларга тарқатилган. Бу эса унинг мазмунини баён этмай, балки принципиал қоидаларигагина эътиборни қаратиш имконини беради.

I

Халқ хўжалигини соғломлаштириш программасини тузиш соҳасидаги ишнинг мантиқи муаммоларни чуқур таҳлил этишни ҳамда шу асосда реал фикрларга келишни ва иқтисодиётни ҳозирги мураккаб аҳволдан чиқариб олиш вазифаларини ҳал этиш имкониятларини аниқлаб олишни талаб қиларди.

Ҳозирги мураккаб аҳвол ўткир зиддиятлар гирдобида ўзининг лўнда ифодасини топаяптики, биз бу зиддиятларни ҳал этиб беришимиз лозим. Издан чиққан пул муомаласи ва мувозанатдан маҳрум бўлган молиявий аҳвол шу жумлага киради. Сурункали дардга чалинган инвестиция фаолияти ва ишлаб чиқаришнинг монополияга айлантириб юборилганлиги, иқтисодиётни халқ эҳтиёжларини қондиришга буриб юборишдаги сусткашлик ва ижтимоий соҳа негизининг заифлиги шу жумлага киради. Озиқ-овқатнинг ва бошқа молларнинг етишмаслиги, бир қанча минтақалардаги ҳаддан ташқари нохуш экология вазияти, фан-техника тараққиётининг сусайганлиги, ташқи иқтисодий сиёсатнинг издан чиққанлиги шу жумлага киради. Бир қанча тармоқларнинг ривожланишида беқарорлик кучайди. Иқтисодий ўсиш суръатлари, бир қанча ҳолларда эса ишлаб чиқариш ҳажмлари ҳам пасайиб бормоқда, бу эса ижтимоий муаммоларни ҳал этиш имкониятини камайтирмоқда.

Шу билан бирга, халқ хўжалигида рўй бераётган жараёнларга фақат ана шундай баҳо бериш бир ёқлама ва субъектив баҳо бўлур эди.

Совет кишиларининг манфаатларига ва моддий аҳволига таъаллуқли бўлган бир қанча ижобий ўзгаришларни ҳам кўрмоқ керак. Иқтисодиёт жамият турмушининг ижтимоий соҳасига тобора сезиларли равишда бурилмоқда, буни ишлаб чиқариш воситаларини ишлаб чиқариш билан истеъмол буюмларини ишлаб чиқариш ўртасидаги ўзгариб бораётган нисбат мисолида осонроқ билиб олиш мумкин. Ижтимоий соҳага инвестиция сарфлаш ва унинг моддий-техника базасини ривожлантиришни жадаллаштириш устун йўл бўлиб қолди. Хўжалик юритишнинг янги усулларини жорий этиш унчалик тез бўлмаса ҳам ҳар ҳолда кенгайиб бормоқда.

Маълумки, аввалги учта беш йиллик мобайнида уй-жой қурилиши ҳажми деярли кўпаймаган эди. Ҳозирги беш йилликда уй-жой қурилиши ҳажми 110 миллион квадрат метр ёки қарийб 2 миллионта квартира миқдорида ортади. Соғлиқни сақлаш, маориф, маданиятнинг моддий базасини мустаҳкамлашда сезиларли силжишлар рўй бермоқда. Шу йилнинг октябрида пенсияларнинг энг оз миқдорини оширишда ҳамда шаҳар ва қишлоқ меҳнаткашларининг пенсия таъминотидаги тафовутларни тугатишда муҳим қадам қўйилди.

Бу ижобий ўзгаришлар жамиятнинг ошиб бораётган талабларидан орқада қолаётганлиги, энг муҳими иқтисодиётдаги салбий ҳодисалар билан «хиралаштириб» қўйилаётганлиги эса — бошқа гап. Шунинг оқибатида ижтимоий кескинлик, қайта қуришнинг боришидан жамият кўпчилик аъзоларининг қаноатланмаслиги, ижтимоий ва иқтисодий ўзгартишларни жадаллаштириш талаблари келиб чиқмоқда.

Хўш, вужудга келган вазиятнинг сабаби нима? Қандайдир битта сабабни қидириш нотўғри бўлур эди. Мамлакатнинг ҳозирги иқтисодий аҳволи бир-бири билан боғланган сабаблар мажмуининг оқибатидир. Мен бу сабаблардан тўртта асосий гуруҳини кўрсатиб ўтмоқчиман.

Биринчиси. Чуқур тусдаги газак олиб кетган салбий омиллар. Бу — ижтимоий ишлаб чиқаришнинг биринчи галда истеъмолчига эмас, балки оғир индустрияни ривожлантиришга қаратилган ва ҳаддан ташқари издан чиққан структурасидир. Бу — кўпгина тармоқлардаги ишлаб чиқаришнинг потенциалининг техникавий даражаси қолоқлиги, шунингдек, халқ хўжалигининг фан-техника тараққиётига узлуксиз мойил бўлмай қолганлигидир. Ана шуларнинг оқибатида, энг аввало, иқтисодиётнинг ҳаётий муҳим соҳаларидаги самарадорлик пасайиб кетди.

Бу сабаблар илгари маълум эмас эди, деб бўлмайди. Маълум эди. Қайта қуришнинг биринчи босқичида биз бу сабабларнинг мураккаблиги, кенг миқёслилигини етарли баҳолай олмаганлигимиз ва шу сабабли уларни тез ва ўзгартишларнинг кенг жабҳасида бартараф этиш мумкин, деган ҳаддан ортиқ умидбахш хулосага келганлигимиз мутлақо равшан ва буни ошкора тан олмоқ керак. Бу ишларнинг кўплари амалга ошириш учун узоқ вақт керак бўлиши ҳозир равшан кўриниб турибди.

Сабабларнинг иккинчи гуруҳи. Бу — иқтисодий ислоҳотни амалга оширишдаги нуқсонлардан иборат. Янги хўжалик механизмининг пухта йўлга қўйилмаганлигини, унда зарур иқтисодий тартибга солувчи омилларнинг йўқлигини шу гуруҳдаги сабабларнинг энг муҳимлари жумласига киритган бўлур эдим. Мана шундай шароитда иқтисодий мустақилликнинг берилиши билан бирга масъулият ва интизомни ошириш юзасидан тегишли чоралар кўрилмади. Натижада айрим гуруҳларнинг худбинлиги кескинлашди, халқ хўжалигига зарур бўлган кўпгина турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқариш ҳажмлари пасайиб бормоқда, нарх-наво кўтарилмоқда ва оқибатда моддий ҳамда молиявий номутаносиблик кучаймоқда.

Хўжалик юритишнинг янги системасига ўтишда давлат йўли билан тартибга солишнинг ажралмас воситаларига айланиши лозим бўлган ҳуқуқий, иқтисодий, молиявий дастурлар ўз вақтида яратилмади. Бу эса бюджетнинг талайгина маблағлардан маҳрум бўлишига ва молиявий соҳада ҳуқуққа зид ҳодисалар рўй беришига олиб келди, кўп иқтисодиёт ҳатдан «пинҳоний» иқтисодиёт бемалол амал қиладиган муҳит кенгайишига имкон берди.

Камчиликларнинг бирмунчасини олдиндан пайқаш мумкин эди, бироқ ислоҳотни илмий жиҳатдан мустаҳкамлаш ишларини ўтказиш жараёнида амалга оширилганлиги таъсир қилди. Иқтисодиётнинг бир ҳолатидан иккинчисига ўтиш, бунинг устига ҳозиргидек революцион тарзда ўтиш ҳамиша катта қийинчиликлар билан боғлиқ эканини назардан қочириш ярамайди.

Сабабларнинг учинчи гуруҳи. Бу — бир қанча жиддий умумдавлат тадбирларни тайёрлашда йўл қўйилган хатолар ва янглишишлардан иборат бўлиб, уларнинг оқибатларига дуруст баҳо берилмади, бу тадбирларни амалга оширишда шошма-шошарликка йўл қўйилди. Аввало, алкоголизмга қарши кампания шу хатолар жумласига киради. Ичкиликбозлик каби ижтимоий иллатга қарши шафқатсиз курашиш кераклиги шубҳасиз.

Бироқ, пухта ўйлаб иш тутиш, асосий зарбани бу ҳодисанинг чуқур сабабларини тугатишга қаратиш зарур. Мана шундай қилинганида ўша кампаниянинг ҳаммаси келтириб чиқарган оқибатлар рўй бермаган бўлур эди. Ўша кампания эса аслида тақиқлаш тусини олиб, катта моддий зарарлардан ташқари, маънавий зиён ҳам ўтказди. Меҳнатсиз даромадларга қарши курашдаги нохизчиликни ҳам катта хатолар жумласига қўшмоқ керак. Зарур имкониятлар бўлмагани ҳолда кўпгина маҳаллий ва тармоқ программаларининг қабул этилганлигини ҳам бунга қўшмоқ керак, шу нарса халқ хўжалигининг мувозанатини янада кўпроқ бузишга олиб келди.

Ниҳоят, жамиятдаги жараёнлар гуркираб ривожланаётган бир пайтда нохуш ҳолатлар пайдо бўлиб, иқтисодий ривожланишни жиддий равишда чигаллаштира бошлади. Ишлаб чиқариш ва меҳнат интизомининг пасайиши, истеъмолчилар ва давлат олдидаги мажбуриятни бажариш учун масъулиятнинг сусайиши мана шундай ҳодисалар жумласига киради. Миллатлараро асосдаги тўқнашувлар, корхоналардаги иш ташлашлар, темир йўл магистралларида «йўл тўсарликлар» ва қатновнинг узоқ вақт тўхтаб қолиши ҳалокатли оқибатларга олиб бормоқда жуда катта зарар келтирмоқда. Шу йилнинг ўн бир ойи давомида иш ташлаш оқибатида 7,5 миллион кишикуни йўқотилди ва халқ хўжалигида икки миллиард сўмлик зиёдроқ маҳсулот кам етказиб берилди.

Мамлакат олдида турган муаммоларнинг бир қисминигина айтиб ўтишнинг ўзи халқ депутатлари съезди қабул қилиши лозим бўлган қарорлар бениҳоя муҳимлигидан дарак беради.

Халқ хўжалиги барча бўғинларининг, барча меҳнаткашларнинг бениҳоя аниқ ва яхши мувофиқлаштирилган ҳаракат программаси асосида зўр ғайрат ва аҳиллик билан ишлаш йўли билангина вужудга келган аҳволдан чиқиб олиш мумкин.

II

Ўртоқлар!

Ҳукумат докладининг моҳияти ҳақида тўхталиб ўтишдан олдин сизнинг эътиборингизни ундаги қоидаларни баён этишга принципиал ёндашувларга қаратмоқчиман.

Программа танлаб олиш мумкин бўлган ва кўп вариантли муқоясалар ҳамда ҳисоб-китоблар асосида бир қарорга келиш натижасидир. Бу гап амалда унинг барча асосий томонларига иқтисодий ислоҳотга, ўн учинчи беш йилликни шакллантиришга ёндашувларга ва иқтисодиётни соғломлаштиришга қаратилган чора-тадбирларни ишлаб чиқишга тааллуқлидир.

Биринчиси. Иқтисодий ислоҳотни ривожлантириш йўлларини танлаб олишга ва вариантда ёндашув тўғрисида гапирганда аввало қуйидагиларни айтмоқчиман. Ҳукуматнинг фикрича, иқтисодий ўзгаришларни секинлаштириб туриш ҳақидаги, айниқса, ислоҳотдан воз кечиш ва эски маъмурий системага қайтиш тўғрисидаги таклифлар мутлақо номақбулдир. Бу йўлнинг ҳеч бир истиқболи йўқ. Ҳар қандай ҳолатда ҳам у бизни боши берк кўчага киритиб қўяди. Иқтисодий ислоҳотдан ўзга йўл йўқ.

Энди ислоҳотни ривожлантиришнинг мумкин бўлган вариантлари ҳақида. Маълумки, учта ана шундай вариант қараб чиқилди. Иккисидан бирини: ё майда, вақт жиҳатидан чўзилиб кетган хўжалик механизмининг жузъий яхшилаш йўлидан боришни ёки орқа-ўнгимизга қарамасдан, зарур шарт-шароитларни ҳамда таъсирчан тартибга солиш воситаларини яратмасдан туриб, бозор стихиясига дарҳол шўнғиб кетиш йўлини танлаб олишимиз нерак эди. Униси ҳам, буниси ҳам рад этилди.

Иқтисодий ўзгартишлардан тезроқ наф кўриш учун уларни мумкин қадар жадаллаштириш жозибали кўринади, албатта. Лекин бугунги вазиятнинг мураккаблиги бу йўлдан боришга имкон бермайди. Бордию, масалан, объектив шарт-шароитларга зид ўлароқ, 1990 ёки 1991 йилдаёқ ҳамма жойда бозор муносабатларини тўла-тўкис жорий этишга уринадиган бўлсак, бу нарса жиддий иқтисодий ва ижтимоий ларзаларга олиб келиши мумкин. Масалани бундай ҳал қилишнинг муқаррар оқибати ўлароқ, пулнинг қадрсизланиши янада тезлашган, барча иқтисодий рағбатлантириш воситаларининг роли пасайиб кетган, ишлаб чиқариш чўкиб қолган, оммавий ишсизлик, ижтимоий танглик нинг кескинлашуви юз берган бўлур эди. Бошқача қилиб айтганда, бу йўл танглик орқали янгиланишга олиб боради. Бунда юз бериши мумкин бўлган тангликнинг нақадар чуқурлигини ҳатто тасаввур қилиш ҳам қийин. Бу ўйламай-нетмай ташланган қадам бўлур эди.

Ҳукумат танлаб олган вариант ислоҳотни чуқурлаштириш соҳасида ғайрат билан кўрилаётган чора-тадбирларни реал воқелик билан ва бошқаришнинг ҳамма даражаларида пухта ўйлаб ҳаракат қилиш билан уйғунлаштиради. У иқтисодиётни соғломлаштириш чораларини билан ва жамиятнинг туб ўзгаришларни қабул қилишга объектив тайёрлиги билан ўзаро боғланган.

Бир-бирига зид қарорларнинг иккинчи гуруҳи ўн учинчи беш йилликни шакллантиришга ёндашувларга тааллуқлидир.

Шуни айтиш керакки, бу иш қуруқ жойда бошланган йўқ. Ўтган йили СССР Давлат план комитети Фан ва техника давлат комитети ҳамда Фанлар академияси иштирокида мамлакатни иқтисодий ва ижтимоий ривожлантиришнинг истиқболга мўлжалланган концепцияси лойиҳасини тақдим этган эди.

Кейинчалик ҳам вариантли усулдан фойдаланилди. Биз битта истиқболдаги пировард мақсадга миллий даромадни истеъмол билан жамғариш ўртасида тақсимлашнинг турлича нисбатлари, ижтимоий вазифаларни вақт бўйича ҳал қилиш кўламлари турлича бўлган ҳолда эришиш мумкинлигига асосландик.

Ўн учинчи беш йилликда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг бир-бириддан фарқ қиладиган вариантлари тақдим этилган докладда етарли даражада батафсил таърифлаб берилган. Ҳукумат жиддий равишда кескинлашиб кетган иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий муаммолар ҳамда омилларнинг барчасини реал ва ҳар томонлама баҳолаб, иқтисодиётнинг социал йўналишдан жадал ривожланишини назарда тутадиган вариант маъқулроқ, деган хулосага келди, бу ҳол СССР халқ депутатлари биринчи съездининг қарорларига ҳам мосдир.

Унинг асосий хусусияти нимадан иборат?

У структура-инвестиция характерида бўлган, ижтимоий соҳадаги ишларнинг аҳволини тубдан яхшилашга ва одамларнинг зарур эҳтиёжларини қондиришга, бу соҳадаги биринчи навбатда турган муаммоларни жадал ҳал қилишга қаратилган йирик тадбирлар комплексини ҳеч бир кечиктирмай рўёбга чиқариш зарурлигига асосланади. Мана шундай аниқ мақсадли йўлйўриққа мувофиқ, халқ хўжалик ресурсларини аҳолини озиқ-овқат ва саноат моллари билан, хизматлар, уй-жой билан таъминлашга, соғлиқни сақлашни ривожлантиришга, меҳнат шароитларини яхшилашга, атроф-муҳитни муҳофаза қилишга жамлаш назарда тутилади.

Бунинг учун ўн учинчи беш йилликнинг дастлабки йилларида миллий даромад ресурсларининг жорий истеъмолга ва ноишлаб чиқариш қурилишига фойдаланиладиган улушини 89—90 фоизгача ошириш мўлжалланмоқда. Табиийки, бундай улушни узоқ вақт мобайнида ана шундай юқори даражада сақлаб туриш ишлаб чиқариш жамғаришини учун манбаларни кескин чеклаб қўйишни англатган бўлур эди. Бу эса пировардида халқ фаровонлигини янада юксалтириш имкониятларига тегишли даражада камайишига муқаррар равишда олиб келади. Шу сабабли ўн учинчи беш йилликнинг кейинги даврида мазкур улушни 87—88 фоизгача камайтириш мўлжалланмоқда.

Учинчиси. Иқтисодиётни соғломлаштириш чораларини танлаб олиш ҳамда уларни амалга ошириш босқичларини иқтисодий ислоҳотнинг ривожланиши ва ҳалқ хўжалик пропорциялари билан мустаҳкам боғланган ҳолда белгилаш, танлаб олиш ва кўп вариантлилик асосида юз берди.

Энг аввало, соғломлаштириш чораларининг характери тўғрисида. Бу чораларни излаган вақтда биз программани тайёрлаш жараёнида мана шу ғоят муҳим ишда қатнашишни истаган барча кишилар билан, шу жумладан, норасмий ҳаракатларнинг вакиллари, мутахассислар, олимлар ва амалиётчиларнинг радикал кайфиятдаги гуруҳлари билан ҳам бевосита мулоқот қилдик. Улар билдирган таклифлар хилма-хиллиги билан ажралиб турар эди. Таклифларнинг каттагина қисми программа устида ишлаш жараёнида ҳисобга олинди. Лекин улар орасида жуда баҳсли лари ҳам бўлиб, ҳукумат бундай таклифларга рози бўла олмади. Мана шу таклифларни тасаввур қилишингиз учун уларнинг баъзиларини айтиб ўтаман:

хусусий мулкчиликни, шу жумладан, ернинг ҳам хусусий мулклигини жорий этиш;

давлат мулкини кенг кўламда унинг эгаларига қайтариб бериш, жумладан, майда ва ўрта корхоналарни сотиш;

дарҳол карточка системасини жорий этиш;

регрессив пул ислоҳотини ўтказиш;

1990—1991 йиллар давомида қарз беришни тўхтатиб қўйиш ва гражданларга омонат дафтарчаларидан ҳар ойда кўпи билан 25-50 сўм олишга рухсат бериш;

олти кунлик иш ҳафтасига ўтиш;

бир қанча регионлар ва тармоқларда алоҳида ҳолат жорий этиш;

келгуси уч йил мобайнида отпускаларни 2 ҳафта қилиб чеклаб қўйиш ва ҳоказолар.

Бу таклифларнинг бир қанчалари хусусида ҳукумат халқ депутатлари съездига докладда ўз фикрини билдирди.

Иқтисодиётни соғломлаштириш ва унинг нормал амал қилиш шароитларига чиқиб олиш даврини белгилашда биз программа мутлақо реал вазиятни ҳисобга олишга асосланиши ва қўйилган мақсадларга эришишни реал таъминлаши керак, деган асосий талабга амал қилдик. Шунинг учун ҳам у келажак олти йилни ўз ичига олади.

Бу даврда икки босқич: 1990—1992 йиллар ва 1993—1995 йиллар ажратилади. Биринчи даврда — иқтисодиётда вужудга келган аҳволни аввало, бюджетдаги тақчилликни ҳамда истеъмол бозори ғоят номутаносиб ҳолга келганлигини бартараф этишга қаратилган фавқулодда чоралар мажмуаси зарур. Бунда қаттиқ кўрсатмалар ҳам, шунингдек, кучайиб бораётган иқтисодий омиллар ҳам амал қилади. Бошқача қилиб айтганда, бошқаришнинг кўрсатма бериш усуллари айни бир вақтнинг ўзида қўлланилади ва астасекин бозор муносабатлари ривожлана бошлайди.

Иккинчи босқичда халқ хўжалиги раҳбарлик қилишнинг иқтисодий усуллари энг кўп даражада кучга киради, мулкчиликда, ердан фойдаланишда, ижарада, социалистик корхонанинг, солиқ солишнинг ва бошқаларнинг роли тубдан ўзгариши асосида, республика ўзини ўзи бошқариш ва ўзини ўзи пул билан таъминлаш, маҳаллий хўжалик ва маҳаллий ўзини ўзи бошқариш принциплари бозор борган сари фаол амал қилади.

Бундай ёндашиш долзарб чора-тадбирлар экономиканинг ривожлантиришнинг биринчи навбатда турган муаммоларни ҳал қилишгагина эмас, шу билан бирга узоқ даврга мўлжалланган стратегик характердаги ва хўжалик системасининг янги моделини реал қуришга оид таклифларни рўёбга чиқариш учун шарт-шароит яратишга ҳам қаратилган бўлишини таъминлаш имконини беради.

Бу моделнинг пойдевори қандай бўлишини, унга нима асос қилиб олинишини аниқ белгилаш ғоят муҳим эди. Турган гапки, энг аввало, булар мулк шаклларининг хилма-хиллиги, уларнинг тенг ҳуқуқлилиги ва беллашуви каби тамал тошларидир. Бу масалада ҳукуматнинг позицияси Мулк тўғрисида эълон қилинган Қонун лойиҳасига тўла мосдир.

Янги хўжалик механизмининг яна бир ғоят муҳим жиҳати — бозордир. Бозорнинг давлатнинг тартибга солиши билан боғланган ҳолда ижтимоий ишлаб чиқариш қатнашчиларининг самарали фаолиятига ёрдам берадиган актив воситага айлантириш вазифаси қўйилмоқда.

Бундан биз иқтисодиётни планлаштириш ва давлат томонидан тартибга солишдан воз кечамиз, деган маъно чиқадими? Йўқ, албатта. Давлатнинг тартибга солиши энди борган сари кўпроқ қонунларга ва иқтисодий усулларга: нарх, солиқ, кредит, инвестицияга таяниши керак. Ҳозир ғоят муҳим қонун ҳужжатлари — ягона солиқ системаси тўғрисидаги, банклар тўғрисидаги, инвестиция фаолияти ҳақидаги ва бошқа қонунлар тайёрланмоқда. Улар давлат қўлига энг муҳим хусусияти чинакам мутаносиб ва эркин иқтисодий ривожланишдан иборат бўлган янгиланган социализм шароитида амал қилувчи халқ хўжалигига иқтисодий таъсир кўрсатишнинг қудратли воситаларини бериши керак.

Хўжалик юритишнинг янги моделида социал кафолотлар системаси ғоят муҳим аҳамиятга эга бўлади. Социализм доирасида бозор экономикаси фақат давлатнинг пухта ўйлаган ва кучли, гражданларнинг социал ҳимояланганлигини сақлаб туришга ва мустаҳкамлашга қаратилган сиёсати билан узвий боғланган тақдирдагина мақбул бўлиши мумкин. Бунда эркин ва ҳар томонлама ривожланиш учун тенг имкониятларни яратиш ҳам, меҳнат қилиш ҳуқуқини рўёбга чиқариш ҳам, жамиятнинг меҳнатга лаёқатсиз аъзолари — уруш ва меҳнат ветеранлари, пенсионерлар, ногиронлар, яъни вазият тақозоси билан фаол меҳнат қила олмайдиган барча кишилар учун муносиб турмушни таъминлаб бериш ҳам назарда тутилади.

Ўртоқлар, мен янги хўжалик системасининг асосий, энг муҳим томонларинигина тилга олиб ўтдим. Ҳозир бизнинг олдимизда иқтисодий ислоҳотни чуқурлаштириш йўллари ва босқичларини тўғри, пухта ўйлаб белгилаш вазифаси биринчи навбатдаги зарур вазифа бўлиб турибди. Ҳукуматнинг докладида унинг концепциясини рўёбга чиқариш даврлари анча батафсил таърифлаб берилган.

Бу даврларнинг мазмунини очиб беришдан олдин нима учун биз бу ишни босқичма-босқич амалга оширишни таклиф қилаётганлигимизни айтиб ўтишим керак. Энг аввало, шунинг учунки, унинг ривожланиши ўн учинчи беш йилликда экономикани ривожлантириш босқичлари билан узвий боғлангандир.

Биринчи босқич 1990—1992 йилларни ўз ичига олади. Бу даврнинг муддатлари шу билан белгиланадики, унда аслида, янги хўжалик системасининг ҳуқуқий ва норматив асослари яратилади ва айни бир вақтда йирик ижтимоий-иқтисодий тадбирлар мажмуаси амалга оширилади. Бу иш халқ хўжалигини соғломлаштиришга қаратилган зарур чора-тадбирлар билан узвий қўшиб олиб борилиши керак.

Яқин вақт ичида асосий Қонун ҳужжатларини: мулк тўғрисидаги, республика ўзини ўзи бошқариш ва ўзини ўзи пул билан таъминлаш, маҳаллий хўжалик ва маҳаллий ўзини ўзи бошқариш, ер тўғрисидаги, ягона солиқ системаси тўғрисидаги, социалистик корхона тўғрисидаги ва бошқа қонунларни қабул қилишга тўғри келиши билан бир қаторда бу қонунлар бизнинг иқтисодий ҳаётимизга дадил кириб бориши, унга реал таъсир кўрсата бошлаши, хуллас, чинакамига ишлай бошлаши учун зарур бўлган ҳамма ишни қилиш керак. Бу ғоят мураккаб жараёндир. У фақат халқ хўжалигинигина эмас, шу билан бирга бутун жамиятни ҳам қамраб олади. Шундай қилиб, мамлакатда ғоят қисқа муддатларда ана шу қонунлардаги қоидаларни амалда рўёбга чиқаришни таъминлаш учун зарур шарт-шароитлар яратилмоғи керак.

Ушбу босқичнинг конкрет тадбирлари орасида нарх белгилашни ислоҳ қилишни ва ягона солиқ солиш системасини жорий этишни алоҳида кўрсатиб ўтаман. Ўтган йиллар амалиёти мана шу икки ғоят муҳим масала ҳал қилинмагунича иқтисодий ислоҳот олға бориши мумкин эмаслигини кўрсатди. Равшанки, бу масалалар монополияга қарши ва пулнинг қадрсизланишига қарши чора-тадбирлар билан, шунингдек, аҳолини социал ҳимоялашнинг чоралари билан қўллаб-қувватланиши кераклигини ҳисобга олиш зарур.

Иқтисодий ислоҳот иккинчи босқичнинг аҳамияти ва ўзига хос хусусиятига кенг миқёсда баҳо бермоқчиман. У туб моҳиятга эга эканлиги билан ажралиб туради. 1990—1992 йилларда вужудга келтирилган омилларга таяниб, биз ислоҳотнинг энг муҳим вазифаларини ҳал этишга киришамиз. Бу омиллар молиянинг соғломлаштирилиши, нарх белгилашнинг ислоҳ қилиниши, солиқ солишнинг янги принциплари иборат.

Биринчи галда бу мулк формаларининг кенг кўламда ўзгариши, шу асосда бошқарув янги структураларининг, жумладан, идоралардан ташқари мақомининг ривожлантирилиши, социалистик бозорни бошқаришнинг воситаларини йўлга қўйиш билан бирга уни амалда фаол шакллантиришга ўтишдан иборат.

Иқтисодий ислоҳот тўғрисидаги мавзуни туталлар эканман, яна иккита энг муҳим масала тўғрисида гапирмасдан ўта олмайман. Ислоҳот режаларининг амалда конкрет сезиларли натижалар бериши бевосита ана шу масалаларга боғлиқдир. Булар хўжалик юритиш усуллари ва кадрлардир.

Хўжалик юритиш шаклларига келганда, мамлакатда айни корхоналари билан бир қаторда турли уюшмалар, концернлар, акционерлик жамиятлари, акционерлик банклари ва шу сингариларни ташкил этиш жараёни бошланди ва кучайиб бормоқда. Экономикада уларнинг улуши ошиб боради. Айни пайтда бевосита давлат бошқаруви соҳасида база тармоқлари ва ишлаб чиқариш инфраструктурасининг энг муҳим корхоналари сақланиб қолади.

Энди кадрлар билан таъминлаш тўғрисида гапирмоқчиман. Тарихда бошқарувнинг юқори малакали кадрларисиз самарали хўжалик юритилган эмас. Кадрлар турлича танланиши ва тайинланиши мумкин, бироқ раҳбарларнинг юксак касб маҳорати, уларнинг мунтазам ўзгариб турадиган талаблар ва юрита олиши, обрў-эътибори ва социал жиҳатдан ҳимояланишининг ҳамиша мувофиқлигининг зарур омили бўлади.

Раҳбарлар сайланишининг гарчи қисқа муддатли бўлса-да, дастлабки тажрибаси бундай системани ҳамма жойда жорий этиш фақат ижобий натижаларгина эмас, шу билан бирга салбий натижалар келтириди, деган хулоса чиқариш имконини беради.

Мазкур масалани ҳал этишга принципиал ёндашув қандай бўлиши лозим? Бошқарув ҳамиша мулкчилик вазифаси бўлади. Айни ишлаб чиқариш воситаларининг эгаси хўжалик раҳбарларини танлаш ва улардан фойдаланиш принципларини, тартибини белгилайди. Мулкчиликнинг хилма-хил шакллари ривожланиши билан бирга кадрлар масалаларини ҳал этишнинг хилма-хил шакллари ва усуллари кучайиб боради.

Ҳукуматнинг фикрича, давлат корхоналарида раҳбар ишлаб чиқариш воситаларининг эгаси бўлган давлатнинг вакили ҳисобланади. Шунинг учун уни сайламай, балки тайинлаш лозим эканлиги равшандир. Бунда давлат ҳокимиятининг тегишли Иттифоқ, республика ва маҳаллий органлари ишлаб чиқариш воситаларининг эгаси сифатида унинг фаолияти устидан назоратни амалга оширишлари зарур. Шубҳасиз, кадрлар масалаларида ҳам, ички хўжалик фаолияти билан боғлиқ вазифаларни ҳал этишда ҳам жамоат ташкилотлари ва меҳнат коллективининг роли асло камситилмайди. Бунда меҳнат коллективи кенгаши корхонанинг ишлаб чиқариш-иқтисодий турмушини доимо диққат марказида тутиши лозим.

Кооператив ва ижара корхоналарида, акционерлик жамиятларида кадрлар масалалари бошқача ҳал этилади. Уларда бошқарувнинг коллегиал органларидан, раҳбарларнинг сайлаб қўйилишидан, уларнинг кооператив аъзолари, акционерлар, яъни мулк эгалари бўлган кишилар олдидаги масъулиятидан кенг фойдаланилади.

Замонавий, анча мураккаб ишлаб чиқариш раҳбарининг роли ва масъулияти тегишли профессионал тайёргарликни талаб этади. Ўйлаймизки, мамлакатнинг қонун чиқарувчи ва ижроия ҳокимияти бошқарув кадрларини профессионал жиҳатдан ўстириш ва уларнинг обрў-эътиборини ошириш тўғрисида мунтазам ғамхўрлик қилиши лозим.

Иқтисодий ислоҳотнинг келгусида амалга ошириладиган босқичлари мазмунини белгиловчи асосий ўзаро боғлиқ жиҳатлар шулардан иборат.

III

Ўртоқлар! 1990—1992 йилларга мўлжалланган шошилинч тадбирлар программасининг энг ўткир масалаларига тўхталиб ўтишга рухсат бергайсиз.

Биз вазиятга баҳо берар эканмиз, ижтимоий муаммолар янада кескинлашиб бораётганлигини сезиб турибмиз. Бугунги кунда бу муаммолар биринчи ўринга чиқди ва ҳеч кечиктирмай ҳал этилишини талаб қилмоқда. Биз бу борадаги йўлни танлаб олдик ва бу иқтисодиётнинг ижтимоий йўналишини ўзгартиришдан иборатдир.

Бунда 1990 йилга мўлжалланган шошилинч тадбирлар алоҳида ўрин эгаллайди. Мен ана шу тадбирларга эътиборни қаратиш зарур.

Марказда ҳам, шунингдек, жойларда ҳам келгусига мўлжалланган ва мамлакатда ижтимоий кескинликнинг пасайтиришга қаратилган биринчи галдаги тадбирларни рўёбга чиқаришга оид ташкилий-амалий ишлар билан узвий боғлиқ ҳолда бошқарувнинг барча даражаларида қаттиқ назорат ўрнатиш зарур.

Бунинг учун структура соҳасида катта ишларни амалга ошириш керак бўлади. Суръатни жадаллаштиришга асосан иқтисодиётнинг истеъмол секторини баркарорлаштириш, бошқа бир қанча соҳаларда эса қайта ишлаб чиқариладиган ресурсларни камайтириш билан бир вақтда уни ўстириш ҳисобига эришиш лозим. Чунончи, 1990 йилда фойдаланиладиган миллий даромадни 2,8 фоиз ўстириш, истеъмол ва ноишлаб чиқариш қурилиши учун ресурсларни 6,5 фоиз кўпайтирган ҳолда эришиш зарур.

Келгуси йилда саноат ишлаб чиқариши 2,6 фоиз, жумладан, «Б» группадаги маҳсулот 7,6 фоиз, «А» группадаги маҳсулот эса атиги 0,8 фоиз кўпаяди.

1990 йилда беш йиллик планга нисбатан ишлаб чиқариш қурилиши учун марказлаштирилган давлат капитал маблағларини сарфлаш 27 миллиард сўм камаяди, айни пайтда уларнинг социал соҳага сарфланадиган ҳажми 5 миллиард сўм кўпаяди.

Истеъмол сектори фойдасига мутаносибликни бундай ўзгартириш планнинг барча бўлимларида кўзда тутилган. Бу кескин ва ғоят қийин бурилишдир, аммо у мамлакатдаги фавқулодда вазият туфайли зарурдир.

Мана шу даврнинг энг муҳим вазифаси — **пул муомаласини ва истеъмол бозорини нормаллаштиришдан** иборат. Бу соҳадаги вазият ҳаммага маълум. Кейинги вақтда вазият талабнинг ҳаддан ташқари ўсиши, маҳсулот тақчиллиги туфайли, асабийлик туфайли турли шов-шувлар билан мунтазам кескинлашди.

Истеъмол бозорида вужудга келган аҳвол сабабларини таҳлил этиш шуни кўрсатадики, уни барқарорлаштириш учун қуйидаги учта асосий йўналишга оид чораларни ўз ичига олган ўзаро боғлиқ тадбирлар комплексини амалга ошириш зарур:

Товарлар ва хизматларга оид таклифларни кўпайтириш;

аҳоли маблағларини жалб этишнинг биз учун янги ноанъанавий усулларини кенгайтириш ва уларни узоқ вақт банд қилиб қўйиш;

аҳолининг иқтисодиёт имкониятлари ва меҳнатнинг пировард натижаларига мос пул даромадлари ўсишини давлат йўли билан тартибга солиш.

Бу тадбирларни СССР ҳукумати иттифоқдош республикалар билан биргаликда ҳар томонлама ишлаб чиқди. Бунда энг муҳими, — халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқаришни кескин кўпайтиришдан иборат. Бу борада келгуси йил планининг бажарилиши ғоят муҳим аҳамиятга эгадир. Келгуси йил планида халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқаришни бу вақтгача мисли кўрилмаган даражада — беш йилликнинг ўтган даври ўртача йиллик даражасидагига 17 миллиард сўм ўрнига 66 миллиард сўм кўпайтириш кўзда тутилган.

Шуни айтиш лозимки, бу рақам — 66 миллиард сўмнинг реал эканлиги кимлардадир шубҳа туғдирмоқда. Ҳақиқатан ҳам бу жуда катта ўсишдир. Аммо истеъмол бозоридаги тақчилликнинг ҳозирги шароитда вазифани бошқача қилиб қўйиш мумкинми, деган савол туғилади. Биз ҳамма нарсани пухта ўйлаб кўрдик ва ана шу мақсадга эришиш учун бутун иқтисодиётнинг имкониятларидан энг кўп даражада фойдаланишга қарор бердик. Хуллас, ўртоқлар, иккиланишга чек қўйилик, ҳис-ҳаяжонларга берилишни бас қилиб, куч-ғайратимизни амалий ишларга сарфлайлик.

Ўртага қўйилган вазифани ҳал этиш учун бизда амалий имкониятлар бор. Бу, аввало, саноатнинг структурасини халқа керакли моллар ишлаб чиқариш сари силжитишдан иборат. Чунончи, машинасозликда маҳсулот ишлаб чиқариш 4,2 процент кўпайгани ҳолда халқа керакли моллар ишлаб чиқариш ҳажми 30 процентдан зиёд ортади. Мамлакатнинг мудофаа комплексида ҳам тахминан мана шундай юксак суръат таъминланади. Бунга ишлаб турган корхоналарнинг, шу жумладан, мудофаа комплекси 100 тадан ортиқ заводининг профилини 1990 йилда ўзгартириш йўли билан эришилади.

Мана шу тадбирларни амалга ошириш телевизорлар ишлаб чиқаришни 1,3 миллион дона, кир ювиш машиналари ишлаб чиқаришни 3 миллион дона, видеомагнитофонлар ишлаб чиқаришни 3,7 баравар, мотоблоклар ва мотокультиваторлар ишлаб чиқаришни 2,7 баравар кўпайтириш имконини беради.

1991—1992 йилларда ҳам халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатишни юксак суръатлар билан ошириш зарур. 1992 йилда халқа керакли моллар ишлаб чиқариш ҳажми камида 510 миллиард сўмлик бўлиши, яъни уч йил ичида 140 миллиард сўмликдан зиёд ёки 38 процент кўпайиши лозим. Бошқача қилиб айтганда, халқа керакли моллар ишлаб чиқариш ҳар бир киши ҳисобига қарийб 480 сўмлик миқдорда кўпаяди. Аҳолига пулли хизмат кўрсатиш ҳар йили 10-12 процентдан ошиб бориши кўзда тутилмоқда.

Истеъмол бозори муаммоси ҳақида гапирганда озиқ-овқат таъминоти масалаларига алоҳида эътиборни қаратмоқчиман, бу иш ҳал қилувчи даражада қишлоққа боғлиқ. Ҳозир умумий товар оборотида сотилаётган молларнинг салкам 70 процентини деҳқончилик саноати ишлаб чиқариши билан боғланган. Башарти деҳқончилик саноати комплексида амалий силжишлар рўй бермаса, мамлакатдаги бутун вазиятни яхшилашга умид қилиш қийинлиги мутлақо равшан. Бу соҳадаги аҳвол маълум. Аммо мен масалага чуқурроқ қарашни таклиф этаман. Қишлоқнинг кўп ўн йиллиқлар мобайнидаги тараққиёти бутун мантиқидан тўғри хулосалар чиқариб олишимиз ва айниқса, кейинги вақтлардаги жуда катта диққат-эътиборга қарамай, бу муаммони нега ҳал эта олмаяпмиз, деган саволга рўй-рост жавоб қайтаришимиз керак.

Ўтган ўн йил мобайнидагина қишлоқ хусусида КПСС Марказий Комитети билан ҳукуматнинг 80 тадан кўпроқ қарори қабул қилинди, бу қарорлар асосан деҳқончилик саноати комплексининг

(Давоми учинчи бетда).

СССР халқ депутатларининг иккинчи Съезди

САМАРАДОРЛИК, ЖИПСЛИК, ИСЛОҲОТ—СОҒЛОМ ИҚТИСОДИЁТГА ЭРИШИШ ЙЎЛИ

(Давоми. Боши иккинчи бетда).

моддий-техника базасини мустаҳкамлашга бағишланди. Бироқ ишларнинг аҳволи секинлик билан ўзгармоқда. Натижада биз озиқ-овқат ва донни чет эллардан тобора кўпроқ сотиб олишга мажбур бўляпмиз. Бундан буён озиқ-овқат маҳсулотларини мамлакатда етиштиришнинг эҳтиёждан орқада қолишини ҳозирги ҳажмда чет эллардан сотиб олиш йўли билан қоплашга йўл қўйиб бўлмайди, озиқ-овқат маҳсулотлари олишнинг мана шу катта манбаини истисно қилиш эса аҳолини таъминлашда янада кўпроқ қийинчиликларга олиб келган бўлур эди.

Чет элдан маҳсулот харид қилиш тўғрисида тасаввур бўлиши учун учта рақамни келтириб ўтмоқчиман. Бундай харид ўсимлик ёғи бўйича бир миллион тоннадан кўпроқни ёки мамлакатда ишлаб чиқариладиган ўсимлик ёғининг 30 фоизини, қанд — 52 фоизни, сариёғ — 20 фоизни ташкил этади.

СССР халқ депутатлари биринчи Съездининг, КПСС Марказий Комитети 1989 йил март Пленумининг қарорларига мувофиқ, ҳукумат мамлакатнинг иқтисодий имкониятларини қишлоқнинг эҳтиёжлари сари буриб юбориш, деҳқончилик саноатининг ишлаб чиқарувчи кучларини замонавий даражага кўтариш йўлини изчиллик билан ўтказмоқда. Белгиланаётган тадбирларнинг умумий мажмуида социал соҳани ривожлантиришга, қишлоқ меҳнатчиларининг иш ва турмуш шароитларини яхшилашга асосий эътибор қаратилмоқда.

1990 йилги планга айни мана шу ёндашув асос қилиб олинган. Халқ хўжалигига маблағ сарфлаш умуман камайгани ҳолда деҳқончилик саноати комплексига капитал маблағ сарфлаш бу йилги планга нисбатан 5,8 миллиард сўмлик (10 процент) кўпаяди, шундан ноишлаб чиқариш соҳасига капитал маблағ сарфлаш 3 миллиард сўмлик (17 процент) миқдорида ортади. Умуман 1986—1990 йиллар мобайнида агросаноат комплексида беш йиллик планда белгиланганидан кўра 17 миллиард сўмлик кўп капитал маблағдан фойдаланилади.

Ишлаб чиқилган программага мувофиқ қайта ишлаш тармоқлари учун машина-ускуналар етказиб бериш кескин кўпайтирилади. 1990—1992 йилларда 13 миллиард сўмликдан кўпроқ ёки шундан аввалги 3 йилга нисбатан деярли икки ҳисса ортиқ машина-ускуналар юборилади.

Кўп йиллар мобайнида қарор топган ишлаб чиқаришнинг қолоқ структураси шароитида бундай бурилишларни қилиш осон бўлмайди. Шу сабабли қишлоқ хўжалик машинасозлигини техникавий жиҳатдан реконструкциялаш, мудофаа тармоқларининг ишлаб чиқариш имкониятларидан фойдаланиш чора-тадбирлари кўрилмоқда. Хуллас, қишлоққа керакли нарсаларни бериш ва шу тариқа қишлоқ меҳнатининг характерини ўзгартириш учун бир талай ишлар қилинмоқда.

Шу билан бирга, ишлаб чиқаришни ресурслар билан мустаҳкамлашнинг ўзигина озиқ-овқат муаммосини ҳал этмаслигини ҳамма тажрибамиз кўрсатиб турибди. Бунинг учун қишлоқни социал жиҳатдан жадал қайта қуриш, уни мустаҳкамлаш учун чинакамига ҳаракат қилиш лозим. Назаримизда, бу соҳада район, область, ўлка ва республика даражасида қишлоқларни янгилашнинг пухта ўйлаб тузилган ва халқ депутатлари Советларининг назорати остида амалга ошириладиган амалий программалари керак. Бу ўринда гап фақат оталик ёрдами ёки қишлоққа хайр-эҳсон қилиш ҳақида эмас, балки қишлоқ турмуш тарзига маънавий эҳтиёжни қайта тиклаш учун иқтисодиёт, фан ва маданиятнинг барча соҳаларида амалга ошириладиган йирик, салмоқли тадбирлар ҳақида боряпти, албатта. Бир-биримизга ёлборишни бас қилайлик. Қишлоқ яқин йилларда-ёқ амалда ҳақиқий ўзгаришларни ҳис қиладиган бўлсин.

Шу муносабат билан уй-жой, соғлиқни сақлаш, маданият иншоотлари қуриш, йўл қурилишини, электрлаштириш ва газлаштиришни ривожлантириш юзасидан ҳукумат белгилаётган программани амалий ҳаракат программаси, деб ҳисобламоқ керак. Жойларда ҳам биз анча катта имкониятлар борлигига аминмиз ва шу имкониятларни ишга солмоқ керак.

Шундай қилиб, қишлоқда, аввало, қишлоқнинг турмуш тарзи жозибадор, жўшқин бўлиши, қишлоқ меҳнатчисига муносиб даражага кўтарилиши учун социал тусдаги жуда катта ишларни қилиш лозим.

Қишлоқдаги кўпгина кулфатлар ҳозир шундан иборатки, деҳқон ўзини соҳиб деб билмай қўйди, унинг маоши, турмуш даражаси кўп ҳолларда иш якунлари билан бевосита боғлиқ эмас. Бунинг устига иш билимдонлик билан олиб борилаётган иқтисодий жиҳатдан кучли колхоз ва совхозлардаги ходимларнинг даромадлари кўпинча давлатнинг, аслида қайтариб олинмайдиган кредитлари ва дотациялари ҳисобидан қарзга яшаб турган заиф хўжаликлардаги ходимларнинг даромадларидан паст. Бизнинг давримизда бундай ижтимоий адолатсизликка йўл қўйиб бўлмайди. Мана шундай адолатсизлик оқибатида озиқ-овқат билан таъминлашдаги ишларнинг аҳволини белгилаб берадиган кўпгина қишлоқ хўжалик корхоналарини ривожлантириш масалалари эътибордан четда қолди.

Зарар кўриб ишлаётган ва рентабеллиги паст бўлган хўжаликларга келганда эса, бу соҳада, аввало, хўжалик юритишнинг замонавий усулларини қўллаш ҳисобига, шу жумладан, уларнинг базасида ижарачи корхоналар, кооперативлар ва деҳқончилик хўжаликларини тузиш, коллектив, оилавий ва шахсий пудратлардан кенг фойдаланиш йўли билан уларнинг зарар кўришини бартараф этиш йўли изчиллик билан ўтказилади.

Хўжалик юритишнинг мана шу янги усулларини қўллаб-қувватлаш учун бундай колхоз ва совхозлардан, СССР Олий Совети билан СССР Министрлар Советининг қарорига биноан, банкларнинг тўлаш муддати ўтиб кетган ссудалари юзасидан қарздорлик кечиб юборилади. Уларнинг қарзини давлат ўз гарданига олади.

Бундан ташқари, мамлакатнинг жуда мураккаб молиявий аҳволига қарамай, ҳукумат яқинда аграр сектор корхоналари учун кредит ресурслари ҳажмини бу йил 12 миллиард сўм миқдорида кўпайтиришга қарор қилди, бу ҳам уларнинг фаолиятини нормаллаштиришга кўмаклашади.

Озиқ-овқат ресурсларини кўпайтиришнинг ҳамма кўрсаткичларига тўхталиб турмайман. Фақат шуни айтаман: аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашдаги кескинликни юмшатиш учун биз шу маҳсулотларга бўлган қониқтирилмаган талабни 1989 йилдаги 40 миллиард сўмликдан 1992 йилда 20—25 миллиард сўмга туширишимиз керак. Шу даврда аҳолини сут ва балиқ маҳсулотлари, кондитер ва макарон маҳсулотлари, сабзавот ва шу кабилар билан таъминлашни яхшилаш вазифаси қўйилмоқда. Биз бу масалаларда матлубот кооперациясига ва балиқ хўжалиги дек қудратли тармоққа катта умид боғлаяпмиз.

Пул муомаласини нормаллаштириш билан боғлиқ бўлган тадбирларнинг бошқа бир гуруҳи аҳолининг пул даромадларини сарфлашнинг янги йўлларидан фойдаланишга қаратилган, чунки фақат халққа керакли моллар ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш ҳажмларини кўпайтириш ҳисобигагина бу муаммони одатдаги йўллар билан ҳал этиб бўлмайди. Бунда аҳоли даромадларининг келгусида кўпайиб боришини ҳам, кечиктирилган талабни ҳам эътиборга олмоқ керак.

Шундай шарт-шароитларни вужудга келтириш зарурки, одамлар ўз жамғармаларини уй-жойлар қуриш ва сотиб олишга бажонидил сарфлайдиган бўлсинлар. Аҳолига худди шундай принциплар асосида иккинчи уй-жойга эга бўлишда кенг имкониятлар беришга, пулни жамғарма банкида сақлашни, хилма-хил заёмларда қатнашишни, коммерция савдоси системасида иккинчи даражали зарурат ҳисобланган молларни сотиб олишни яна ҳам жозибадор қилишга ҳамда биз учун анъанавий бўлмаган бошқа имкониятлардан фойдаланишга қаратилган йўлни ўтказиш зарур.

Биз давлат квартираларини шахсий мулк сифатида сотишга ёндашувларни ўзгартириш керак, деб ҳисоблаймиз. Маълумки, бундай тартиб ҳозирдаёқ мавжуд — аммо бу тартиб ҳозирча кенг оммалашган эмас. Гап шундаки, у ҳаддан ташқари тадбирбозликдан иборат бўлиб қолган. Буларнинг ҳаммасини ўнглаб олиш керак — бундан аҳоли ҳам, давлат ҳам наф кўради.

Айни вақтда ернинг кадастр баҳосидан келиб чиқиб, ижара ҳақини белгилаш билан шаҳарликларга дала ҳовлилари учун ерларни узоқ муддатли ижарага кенг кўламда беришга ўтиш керак. Боғдорчилик-полизчилик участкалари учун ер ажратиб беришга ҳам худди шу гап тааллуқлидир. Мазкур масалаларда, айниқса, дала ҳовлилар қурилишида бизда кўп йиллар мобайнида тақиқлаш сиёсати амал қилиб келди. Одамлар ерда баҳолиқудрат меҳнат қилиш, ўз фарзандларини меҳнатда тарбиялаш имкониятидан, шунингдек, бекаму кўст дам олиш шароитларидан маҳрум қилиб қўйилганди. Инсон манфаатларини кўзлаб, бундан қатъиян воз кечиш керак, деб ўйлаймиз. Ушбу муаммо маҳаллий шарт-шароитларни, анъаналар ва миллий хусусиятларни эътиборга олиб ҳал этилиши лозимлиги равшан.

Келгуси йилданоқ автомобиль, видеомагнитофон, холодильник ва узоқ вақт фойдаланиладиган бошқа камёб молларни муайян муддатда сотиб олиш ҳуқуқини берувчи аниқ мақсадга қаратилган процентсиз заёмларни чиқара бошлаш кўзда тутилмоқда. Бу иш яна ҳам оммалашиб бориши керак.

Биринчи навбатда зарур бўлмаган хорижий, шунингдек Ватанимизда ишлаб чиқарилган юқори сифатли айрим буюмларни сотиш учун коммерция магазинлари ва кимошди савдоси тармоқларини вужудга келтириш кўзда тутилмоқда.

Корхоналар, акциячи жамиятлар, уюшмаларнинг акцияларни чиқариши, шунингдек, аҳоли учун иқтисодий жиҳатдан манфаатли шартларда давлат заёмларини ўтказиш практикасини кенгайтириш пул маблағларини сафарбар этишнинг муҳим йўллари бўлиб қолиши керак.

Аҳолининг жамғарма банкидаги омонатлари юзасидан мавжуд процент ставкалари системасига қўшимча равишда омонатларни сақлаш муддатларининг узоқлигига қараб оширилган ставкалар белгилаш мўлжалланмоқда.

Аҳолининг пул маблағларини ишлатишига янгича ёндашувлар мана шулар билангина чекланиб қолмайди, албатта.

Шу билан бирга кейинги йиллар тажрибаси пул даромадларини тартибга солишнинг таъсирчан воситасисиз бозорни барқарорлаштириб бўлмаслигини кўрсатмоқда, чунки аҳоли даромадларининг ўсиши билан халқ хўжалигида маҳсулот ишлаб чиқаришнинг кўпайиши ўртасида иқтисодий жиҳатдан асосланган нисбат бузилган. Бу йил мана қандай аҳвол вужудга келди: даромадлар 12 фоиз ошди, маҳсулот ишлаб чиқариш эса 2 фоиз кўпайди. Бу ҳол пулнинг қадрсизланиш жараёнлари авж олишининг ва истеъмол бозорида ҳам, ишлаб чиқариш соҳасида ҳам номутаносиблик кучайиб бораётганлигининг асосий сабабидир. Шу боисдан 1990 йилда СССР Олий Совети меҳнат ҳақи маблағлари ўсишига солиқ солиш юзасидан қабул қилган тартибга риоя этилиши устидан қаттиқ назорат ўрнатилади, 1991 йилдан бошлаб эса ягона солиқ системаси тўғрисидаги қонун доирасида тартибга солувчи махсус солиқни жорий этиш назарда тутилмоқда.

Кейинги вақтларда жамиятда бозорни ва пул муомаласини барқарорлаштириш юзасидан ғоят хилма-хил таклифлар кенг кўламда муҳокама қилинмоқда. Мамлакатда ягона карточка системасини жорий этиш ва пул ислоҳотини ўтказиш тўғрисидаги таклифлар энг кўп баҳсларга сабаб бўлмоқда.

Ҳукумат бу масалаларни йирик олимларни жалб этиб, ниҳоятда синчиклаб кўриб чиқди.

Бугунги кун нуқтаи назаридан қараганда карточка системаси афзал бўлиб кўринишига қарамай, унинг ғоят жиддий нуқсони бор. Гап шундаки, тегишли товар ресурслари батамом марказ қўлида жамланган тақдирдагина бутун мамлакат территориясида ягона карточка системасига ўтиш мумкин бўлади. Табиийки, карточкалар бўйича тақсимланиши лозим бўлган барча турдаги маҳсулот ва товарлар ишлаб чиқаришга топшириқларни марказлаштирилган тартибда белгилашга яна қайтишга тўғри келади. Бу эса иқтисодий ислоҳот принципларига, иттифоқдош республикаларнинг мустақиллигини ва ўзини-ўзи бошқарувини ривожлантиришга қаратилган йўлга хилоф бўлади. Бундай чора аҳолининг ортиб бораётган талаб-эҳтиёжларини қондириш учун иттифоқдош республикалар ва минтақаларнинг масъулияти пасайишига муқаррар олиб келади, ишлаб чиқаришни кўпайтиришдан манфаатдорликни сусайтиради, тайёрга айёрлик кайфиятларини кучайтиради. Хуллас, карточка системасини жорий этиш қийин, аммо ундан қутулиш яна ҳам мушкулроқ бўлади. Бу нарса катта салбий оқибатларга эга бўлган бир қадам чекиниш бўлур эди, деб айтиш мумкин.

Таклиф этилаётган вариантдаги, яъни пулни регрессив айирбошлаш билан ўтказиладиган пул ислоҳотига келганда шуни айтиш керакки, бундай ислоҳот қониқтирилмаган эҳтиёжни фақат вақтинчагина қисқартириши мумкинлигини назарда тутиш лозим. Бундай ислоҳот бозорнинг издан чиқишига олиб келувчи сабабларни бартараф этмайди. Шу билан бирга, ислоҳот иқтисодий соҳада жуда аҳамиятсиз натижалар бериб, ниҳоятда салбий ижтимоий оқибатларга сабаб бўлади. Уни ўтказиш чоғида ҳақиқатан ҳам меҳнат жамғармаларига эга бўлган одамларга энг кўп зиён етказилади. Шундай ҳолатни ҳам эътиборга олиш кераки, бундай ислоҳот энг долзарб иқтисодий муаммоларни одамларнинг манфаатларини қурбон қилмай ҳал этишга қодир бўлмаган давлатга нисбатан халқнинг ишончига узоқ вақт путур етказади.

Мана шу таклифлар билан бир қаторда кейинги вақтларда параллел пул бирлигини жорий этиш тўғрисидаги масала хусусида фаол мунозара юритилмоқда. Бунинг ашаддий тарафдорлари ҳам, худди шундай ашаддий мухолифлари ҳам бор. Бу масала ҳам ижобий, ҳам салбий жиҳатларга эга бўлган ҳақиқатан ҳам жуда мураккаб ва бир хил бўлмаган масаладир. Бундан ташқари параллел пул бирлиги тўғрисидаги таклифларнинг ўзи жуда хилма-хилдир: баъзилар уни фақат истеъмол бозори учунгина жорий этишни, бошқа бировлар эса ишлаб чиқариш воситалари бозори учун ҳам жорий этишни талаб қилмоқдалар. Бир қанча иқтисодчилар бу тадбирни ички бозор билангина, баъзилар эса сўмнинг муомала қобилияти билан боғламоқдалар. Хуллас, бу ерда ҳал этилиши лозим бўлган муаммо бор. Ҳукумат ҳам нарх белгилаш юзасидан кўзда тутилаётган ислоҳотни тайёрлаш чоғида бу масалани муфассал ўрганиб чиқмоқчи.

Ўртоқлар!

Экономика нормал амал қилишини, иқтисодий ислоҳот ривожланишини таъминлашнинг асосий шартларидан бири — **давлат молиясини соғломлаштиришдан иборат.**

Молиянинг бузилишига, давлат бюджетида ҳаддан ташқари катта камомад вужудга келишига олиб келган барча сабаблар устида батафсил тўхталиб ўтишга зарурат йўқ, деб ўйлайман. Умумий қилиб айтганда, асосий сабаб шуки, кўп йиллар мобайнида биз ҳолимизга қараб яшамадик, даромадларни тегишли суръатда ўстирмасдан туриб, давлат харажатларини ошираверdik. Бюджетнинг харажатлари 1988 йилда 1985 йилдагига қараганда умуман 73 миллиард сўм кўпайгани ҳолда унинг даромадлари амалда ўсгани йўқ.

Яна бир вазиятни назарда тутиш керак. Хўжалик ҳисобига ва ўзини ўзи маблағ билан таъминлашга ўтишда илгари корхоналарнинг молиявий аҳволидан қатъи назар, улардан давлат бюджетига олиб келинган маблағларнинг анчагина қисми эндиликда уларнинг ўз ихтиёрида қолмоқда. Натижада шундай аҳвол вужудга келдики, кўпчилик ҳолларда корхоналарда анчагина миқдорда эркин ва ҳатто ортиқча маблағлар бор, давлат бюджетида эса жуда катта камомад бор. Масалан, шу йилнинг бошида корхоналар фондларининг эркин қолдиқ маблағлари 100 миллиард сўмга яқинлашиб қолди, ҳолбуки, давлат бюджетининг камомади 120 миллиард сўм миқдорида бўлди.

Давлат бюджетининг қамомади соҳасида юз берган аҳвол ҳукуматдан бу йил молияни соғломлаштириш юзасидан жиддий чора-тадбирлар мажмуасини амалга оширишни талаб қилди. Натижада 1989 йилда вужудга келган камомад 92 миллиард сўмгача камайтирилади. 1990 йил учун планни тузиш чоғида ана шу йўл давом эттирилди ва СССР Олий Совети тасдиқлаган бюджетда унинг камомади 60 миллиард сўмгача қисқартирилди. Шу билан бирга мамлакатимиз амалиётида биринчи марта ўлароқ Иттифоқ ва республика ҳукуматлари камомаднинг ўрнини тўлдириш учун ички давлат заёмларидан фойдаланадилар. Бу заёмлар ихтиёрийлик асосида анча юқори процент тўлаш шарти билан банклар ва корхоналарга тарқатилади.

Ҳукумат 1993 йилга бориб бюджетнинг камомади ялпи миллий маҳсулотга нисбатан ҳозирги 10 процент ўрнига 2—2,5 процентгача (20—25 миллиард сўм) камайишига эришиш вазифасини қўймоқда. Жаҳон тажрибаси бюджет камомадининг бундай даражада бўлишига мутлақо йўл қўйиш мумкинлигини ва у иқтисодиёт учун жиддий салбий оқибатларга олиб келмаслигини кўрсатмоқда. Асосий вазифалар ана шулардан иборат. Уларни қандай қилиб ва қайси конкрет чоралар ҳисобига ҳал этиш мўлжалланмоқда?

Турган гапки, бош йўл ижтимоий ишлаб чиқариш ҳажмларини кўпайтириш ва самарадорлигини ошириш асосида давлатнинг даромадларини ошириб бориш орқали ўтади. Бу иқтисодий омиллар фаоллашиб борган сари фаол ресурсларни тежаш сиёсатини амалга ошириш, унумсиз харажатлар ва исрофгарчиликларга қарши курашиш, зарар кўриб ишлашга барҳам бериш, халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқаришни кўпайтириб бориш ҳисобига жамғармалар ва даромадларнинг ўсишини жадаллаштириш учун шарт-шароит яратилиши кераклигини англатади.

Шу билан бирга равшанки, яқин вақт ичида бу муаммони фақат ана шу йўл билангина ҳал қилишга умид боғлаб бўлмайди. Шу сабабли мудофаага ва бошқаришга қилинадиган харажатларни изчил суратда қисқартириб бориш, ишлаб чиқариш мақсадларидаги инвестицияларни барқарорлаштириш, бюджетдан қилинадиган бошқа барча харажатларни қисқартириш зарур.

Ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш шароитлари шу жумладан молия-кредит системасини қайта қуриш ҳисобига ҳам яратилмоғи керак.

Гап энг аввало 1991 йилдан бошлаб корхоналарнинг юксак пировард иш натижаларидан манфаатдорлигини ва масъулиятини анча ошириш, самарасиз хўжалик юритиш йўлига тўсиқ солиши керак бўлган ягона солиқ системасини жорий этиш ҳақида бормоқда.

Солиқ системасининг асосий хусусияти нимада? У давлатнинг барча корхоналарга бир хил талаблар белгилашидан иборатдир. Бундай тартиб корхоналарнинг бюджетга тўловлари миқдорини белгилашда министрликлар, идоралар ва иттифоқдош республикалар томонидан йўл қўйилаётган субъективизмни батамом бартараф қилади, уларнинг давлат билан ўзаро муносабатларини ҳуқуқий, қонун билан тартибга солинадиган асосга кўчиради. Бошқача қилиб айтганда, биз бюджетга ажратмаларнинг индивидуал нормативларини белгилаш тартибидан қатъиян воз кечмоқдамиз. Бу тартиб жамиятда қаттиқ танқид қилинди, чунки у текисчилик принципларини сақлаб қолар эди.

Таклиф этилаётган система қаттиқ системадир, лекин у барча корхоналарнинг самарали ишлаши учун объектив имкониятлар яратиб беради. Айни вақтда бу системада ҳозирги босқичда жамият учун жуда зарур бўлган айрим йўналишларни, масалан халқ учун товарлар ишлаб чиқаришни кўпайтиришни, экспорт базасини вужудга келтиришни, энг янги технологияларни жорий этишни, экология соҳасидаги тадбирларни рўёбга чиқаришни, структурани қайта қуришни рағбатлантириш билан боғлиқ бўлган мослашувчанлик элементлари ҳам мавжуд.

Маълумки, солиқнинг миқдори тўғрисидаги масала кескин мунозарага сабаб бўлмоқда. Бу тушунарли. Бу масалада айрим меҳнат коллективининг ва бутун жамиятнинг манфаатлари тўқнашиб кетмоқда. Мунозара жараёнида ҳатто бутун фойдани корхоналар ихтиёрида қолдириш талаби ҳам илгари сурилмоқда.

Ҳукумат таклиф қилаётган солиқ ставкалари — пухта амалга оширилган иқтисодий ҳисоб-китоблар натижаси эканлигини таъкидламоқчиман. Биз давлат бюджетидан пул билан таъминланиши керак бўлган харажатлар миқдорини реал баҳолаб чиқдик. Булар социал-маданий соҳада марказлаштирилган тадбирларни амалга оширишга, мудофаага, умумиттифоқ экология программаларига, фундаментал илмий тадқиқотларга ва фан-техника тараққиётининг устун йўналишларига, шунингдек давлатнинг ёрдамисиз барқарор амал қила олмайдиган базавий тармоқларни — транспорт, ёқилғи-энергетика ва баъзи бир бошқа тармоқларни ривожлантиришга қилинадиган харажатлардир. Солиқ ставкаларининг миқдори ҳукуматда ва СССР Олий Советида пухта кўриб чиқилиши ва муҳокама қилиниши керак.

Солиқ системаси доирасида пулнинг қадрсизланишига қарши воситалар алоҳида ўрин тутади. Улар жумласига меҳнатга ҳақ тўлаш фондининг ўсишига солинадиган тартибга келтирувчи солиқ ва ортиқча фойдага солинадиган солиқ киради. Худди ана шу воситалар корхоналарнинг нархларни ошириб юборишига, бозордаги камомаддан фойдаланиб, истеъмолчи ҳисобидан меҳнатсиз фойда олишга интилишига қарши турмоғи керак.

Уларнинг долзарблигига сабаб яна шуки, 1991 йилдан бошлаб иқтисодий механизм ўзгаришига мувофиқ корхоналар фондларининг миқдорини қаттиқ тартибга солиш бекор қилинади ва уларга иш ҳақига сарфланадиган маблағлар миқдорини мустақил белгилаш ҳуқуқи берилади. Хўжалик юритишнинг ижара ва кооператив шаклларида эса солиқ аслини олганда меҳнатга ҳақ тўлашни давлат томонидан тартибга солишнинг бирдан-бир воситасидир.

Аҳоли даромадларига прогрессив солиқ солишга келсак, уни 1990 йилдаёқ жорий этиш мақсадга мувофиқ, деб ҳисобланади.

Энди нарх белгилаш системасини қайтадан кўриб чиқиш ҳақида бир мунча батафсил тўхталиб ўтмоқчиман. Мутлақо равшанки, эски нарх системаси сақланиб қолганида халқ хўжалик комплексининг амал қилишидаги кўпгина камчиликларга барҳам бериб бўлмайди. Мана шу ғоят муҳим масалада ўз фикримизни аниқ белгилаб оладиган вақт келди.

Нарх белгилашни ислоҳ қилиш энг аввало ишлаб чиқариш самарадорлигининг ўсишига, моддий ресурслардан тежаб-тергаб фойдаланишга, фан-техника тараққиётининг жадаллашувига, ички нарх-навонинг жаҳон бозоридаги нархлар структураси билан яқинлашишига ёрдам бериши керак. Унинг хусусияти шундан иборатки, у нархларни бир йўла қайта кўриб чиқиш билан чекланмайди, балки нарх белгилашнинг мослашувчан системасини яратишга қаратилгандир.

Бу ғоят катта тадбир комплекс тусда бўлиши, бозорни ривожлантириш учун шароит яратишга, республикалар ва мамлакат регионлари, маҳсулот ишлаб чиқарувчилар ва уларни истеъмол қилувчилар ўртасида реал иқтисодий муносабатлар ўрнатишга имкон берадиган негизларга эга бўлиши керак.

Ушбу ислоҳот олдига қўйилаётган асосий талаблар ана шулардан иборат. Бу талаблардан ислоҳотни амалга оширишнинг мумкин бўлган муддатлари келиб чиқади. Ҳукумат бу ишни босқичма-босқич — 1991-1992 йилларда амалга оширишни таклиф қилади. Шу билан бирга 1991 йилда янги улгуржи, харид нархларини ва тарифларни жорий этиш таклиф қилинади.

Ислоҳотни амалга ошириш учун тайёргарлик иши узоқ вақтдан бери олиб борилмоқда. Бироқ муаммонинг мураккаблиги, уни комплекс ҳал қилиш чоғида вужудга келаётган зиддиятлар қўшимча суратда иш олиб боришни, шунингдек иқтисодиётни ривожлантиришдаги янги омилларни ҳисобга олишни ҳам талаб қилади. Бутун ишни 1990 йилда тугаллаш керак бўладики, токи келгуси беш йиллик план ана шунга асосланиб тузилсин.

Яна бир ғоят муҳим масала — қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг янги харид нархлари масаласидир. Илгари қабул қилинган қарорга мувофиқ, харид нархларини 1990 йилдан бошлаб жорий этиш мўлжалланган эди. Бироқ ҳукуматга киритилган таклифларни батафсил қараб чиқиш улар амалдаги нарх белгилаш системасининг нуқсонларини бартараф этмаслигини кўрсатди. Бу таклифлар иттифоқдош республикалар томонидан жуда салбий баҳоланганлиги тасодифий эмас. Улар амалда регионларнинг иқтисодий мустақиллиги ва ўзини ўзи маблағ билан таъминлаши принциплари билан, саноатда улгуржи нархларнинг ўзгартирилиши билан боғланмаган. Шундай қилиб, тайёрланган таклифлар, айтиш мумкинки, нарх белгилашнинг умумий ислоҳотидан чиқиб кетади.

Ҳукумат мана шу муаммонинг ҳамма жиҳатларини чамалаб кўриб, қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг харид нархлари бўйича нарх белгилашнинг умумий ислоҳоти билан боғламасдан туриб, ярим-ёрти қарорлар қабул қилиш хато бўлур эди, деган хулосага келди. Бундай қилиш ҳеч қандай натижа бермайди, аксинча қишлоқ хўжалиги экономикасининг номутаносиблигини янада зўрайтириши мумкин, колхоз ва совхозларнинг салбий муносабатига сабаб бўлади. Бунинг устига ҳисоб-китобларнинг кўрсатишича, зарар кўриб ишлаётган корхоналарнинг улуши бунда ҳозирги вақтдаги 5 процентдан 20 процентгача етади.

Ҳукумат қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг янги харид нархлари тўғрисидаги масалани 1991 йилда нарх белгилашни ислоҳ қилиш билан яхлит комплекс ҳолда ҳал этиш керак, деб ҳисоблайди.

Чакана нархларга келсак, ушбу масаланинг алоҳида ижтимоий-сиёсий аҳамиятини ҳисобга олиб, уларни ислоҳ қилиш ҳамда аҳолига шу муносабат билан қилинадиган қўшимча харажатлар ўрнини қоплаш концепциясини 1990 йилда умумхалқ муҳокамасига олиб чиқиш мақсадга мувофиқ бўлур эди. Мана шу умумхалқ муҳокамаси якунлари бўйича мазкур тадбирларни амалга ошириш навбати ва муддатларини белгилаш, бу ишни 1992 йилда тугаллашни назарда тутиш керак бўлади.

СССР халқ депутатлари съездидан ҳукуматнинг шу масалага доир таклифларини қўллаб-қувватлашини сўрайман.

Молияни соғломлаштириш **бутун кредит системасини қайта қуриш** билан чамбарчас боғлиқдир. Ҳозирча бу соҳада энг биринчи қадамлар қўрқа-писа ташланди.

Энг яқин вақт ичида қандай йўлни босиб ўтишимиз керак бўлади?

Гапни бутун банк системаси чуқур ўзгаришларга учрашидан бошлайман. Буни мамлакатда ривожланиб бораётган ва банк ишини ташкил этиш ҳақидаги тасаввурларимизни тубдан ўзгартираётган иқтисодий жараёнлар тақозо этмоқда. Коммерция, ихтисослашган, тармоқ банклари хўжалик юритиш бутун системасининг ғоят муҳим жиҳатлари, маъмурий ва бошқача тазйиқ кўрсатишнинг ҳар қандай турларига боғлиқ бўлмаган хўжалик ҳисобидаги марказлар бўлиб қолиши керак. Улар корхоналар ва бошқа ишлаб чиқариш структураларининг тенг ҳуқуқли шериклари бўлмоғи керак.

Банк системасида СССР Давлат банки мамлакатнинг марказий банки, марказий резерв системаси, шунингдек бутун халқ хўжалигида пул оборотини бошқариш вазифаларини амалга оширувчи ягона пул чиқариш маркази сифатида алоҳида ўрин тутиши керак.

СССР Давлат банкининг яна бир ғоят муҳим вазифаси кредит сиёсатининг асосий кўрсаткичларини белгилаш ҳамда мамлакатдаги барча банклар фаолиятини мувофиқлаштириб туришдан иборатдир.

Кредитни ислоҳ қилиш ғоят муҳим жиҳат сифатида процентлар соҳасида фаол сиёсатни ўтказишни ўз ичига олади. Ҳақиқатан ҳам, агар бир неча ўн йиллар илгари мутлақо бошқа иқтисодий муҳитда таркиб топган процент ставкаларининг миқдори кўпгина қарз турлари бўйича 0,5 процентдан 2 процентгача бўлса, кредитнинг таъсири тўғрисида қандай гап бўлиши мумкин. Бу нарса ғалати бир ҳолга олиб келмоқда. Корхоналар катта-катта эркин маблағларга эга бўлишига қарамай, арзимас процентларни банкка тўлашни афзал кўриб, олинган кредитни банкка тўлашни хаёлларига ҳам келтирмайдилар.

Шу сабабли ҳукуматнинг программасида асосий йўналишлардан бири сифатида процент ставкаларини қисқа муддатли қарзлар учун йилига 6-8 процентгача ва узоқ муддатли қарзлар учун 7-9 процентгача ошириш кўзда тутилади. Айни вақтда ижтимоий чора-тадбирларни ва самарали иқтисодий ечимларни рағбатлантириш учун имтиёзларнинг кенг доирасидан фойдаланиш кўзда тутилмоқда.

Яна бир масала ҳақида тўхталмоқчиман. Тегишли иқтисодий ва ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солмасдан туриб хўжалик ҳисоби принципларига ўтган давлат, кооператив, ижара корхоналари, лойиҳа ва илмий тадқиқот ташкилотлари ҳамда бошқа муассасаларнинг ишлаб чиқариш — хўжалик алоқалари нақд бўлмаган пулларнинг нақд пулларга айланиши учун қудратли омил вужудга келтирди, ишлаб топилмаган маблағларни тўлаш учун қўшимча шарт-шароит яратди. Буларнинг ҳаммаси пул муомаласини ёмонлаштирди ва истеъмол бозорига қўшимча тазйиқ ўтказмоқда. Ишни шу тахлитда олиб бориш кераки, меҳнатга ҳақ тўлашдан ташқари, халқ хўжалигидаги барча ҳисоб-китоблар фақат нақд пул тўламасдан амалга оширилиши керак.

Бу салбий тенденциялар ҳозирнинг ўзидаёқ жуда ўткир ҳис этилмоқда. Агар тегишли тадбирлар кўрилмаса, бундан буён ана шу тенденцияларнинг таъсири беқиёс даражада ошади. Нақд пулларнинг қўшимча чиқариш йўлларини банк ва молия органлари ёпиб қўйишлари лозим. Бу ўринда ҳам маҳаллий бошқарув органлари четда турмасликлари керак.

Молияни соғломлаштириш тўғрисидаги мавзуни якунлар эканман, меҳнаткашларнинг ҳақли таъналарига сабаб бўлаётган ҳамда шошилинч тадбирлар кўрилишини тақозо этаётган масала хусусида, албатта, тўхталиб ўтишим керак. Бу ўринда гап хўжасизлик, тақсимлашдаги нотекислик, моллар ва хизматларнинг тақчиллиги, халқ хўжалигининг сурункали иллатларидан усталик билан фойдаланиб қолаётган «панадаги» иқтисодиёт ҳақида бормоқда. Шуни рўй-рост айтишим керакки, бизнинг бутун системамиз ана шу кучайиб бораётган ҳодисага қарши курашга тайёр эмаслиги аён бўлиб қолди. Бу муаммо нечоғлик жиддий эканлигидан шу нарса далолат бериб турибдики, бутун мамлакатда, умуман ҳуқуқ бузишлар кўпайиб бораётган ҳозирги вақтда аниқланган ўғирлик, қўшиб ёзиш фактлари, порахўрлик ҳамда кўп миқдорда ва жуда кўп миқдордаги бошқа иқтисодий жиноятлар камаймоқда. 1990-1992 йилларда иқтисодиётни соғломлаштириш юзасидан кўриладиган фавқулодда чоралар доирасида ҳуқуқни муҳофаза этиш органлари ва давлатнинг бошқа нуфузли идораларидан «панадаги» иқтисодиётнинг мавжуд бўлишига ёрдам берадиган сабаблар ва шарт-шароитларнинг бартараф этилишига эришиш учун ҳукумат ҳуқуқий, контрол-назорат ва ташкилий-сиёсий тусдаги тадбирлар комплексини амалга оширишни талаб қилиш лозим, деб ҳисоблайди.

Бу жуда катта мавзулигини, у ҳақда ушбу докладда батафсил тўхталиш иложи йўқлигини ҳисобга олиб, мазкур масала юзасидан СССР ички ишлар министри тегишли таклифлар билан батафсил ахборот беради.

Жуда катта ваколатлари бўлган амалда янги молия назорати системасини, солиқ инспекциясини яратиш бу йўналишдаги конкрет қадамлар бўлиши керак. Бу янгича шароитларда экономика мавжудлигининг объектив омилидир.

Ўртоқлар! **Инвестиция соҳасидаги** жуда катта камчиликлар экономика равнақига беқарорлаштирувчи жиддий таъсир ўтказмоқда. Бу камчиликларнинг кўпи сурункали тусдадир. Қурилиш муддатлари чўзилиб кетмоқда, қимматга тушмоқда, сифати паст.

Кўпгина ишлаб чиқариш қувватларини фойдаланишга топшириш планлари барбод этилаётгани сабабли бу халқ хўжалигидаги тобора ўсиб бораётган моддий номувозанатликнинг сўнгги йиллардаги асосий сабабларидан бири бўлмоқда.

Моддий ва молиявий ресурслар тобора тақчил бўлиб бораётган шароитда, инвестициялардан кўпроқ самарага эришиш ниҳоятда муҳим бўлган даврда ҳамма ерда нормативдан ташқари чала қурилишларда маблағларни ишга солмаслик каби неча бор қораланган амалиёт давом этмоқда. Давлат статистика комитетининг ҳисоб-китобларига қараганда, чала қурилиш ҳажми шу йил охирида 35 миллиард сўмга етади. Бу тахминан уй-жой қурилишига кетадиган капитал маблағларнинг умумий йиллик ҳажмига баравардир.

Таркиб топган вазиятдан қандай чиқишимиз керак?

Аввало инвестиция соҳасидаги хўжалик механизмини тубдан қайта кўриб чиқиш зарур. Тажриба шундан далолат бериб турибдики, инвестиция жараёни барча қатнашчиларининг пировард натижалар учун манфаатдорлиги ва масъулиятини таъминламай туриб, ишнинг амалда яхшиланишига эришиб бўлмайди.

Шу боисдан ҳам СССР Министрлар Совети 1990 йилдаёқ қурилишдаги хўжалик фаолиятини ташкил этиш тўғрисида бир қанча янги принципиал қоидаларнинг жорий этилишини назарда тутадиган қарор қабул қилди. Асосийси — тайёр қурилиш маҳсулоти учун ҳисоб-китоблар ва фойда (даромад)ни вужудга келтиришга ўтиш ҳамда уй-жой ва бошқа ижтимоий-маданий соҳалар объектларидан бошлаб, буюртмачилар билан пудратчилар ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг энг мукаммал шакли — батамом қуриб битказилган объектлар учун ҳисоб-китобларни аста-секин жорий этишдир.

Қурилишни бюджетдан қайтариб берилмайдиган маблағ билан таъминлаш ўрнига аста-секин узоқ муддатли банк-кредити беришга киришилади, кредит конкурс асосида, белгиланаётган харажатлардан юқори самара кўриб фойдаланиш шарти билан буюртмачига берилади.

Айни вақтда шуни назарда тутиш керакки, инвестиция соҳасида ҳам, бошқа тармоқларда ҳам янги хўжалик механизми ўз-ўзидан ва бир кунда таркиб топмайди. Шунинг учун ҳам ўтиш босқичида иқтисодий омиллар билан бир қаторда маъмурий омиллардан ҳам фойдаланиш талаб этилади.

Маълумки, келгуси йилда ишлаб чиқариш соҳасига сарфланадиган давлатнинг марказлаштирилган капитал маблағлари беш йиллик планда кўзда тутилганига нисбатан 27 миллиард сўмлик камайтирилган. 1991-1992 йилларда мазкур инвестициялар ҳажми кўпаймайди.

Бу фавқулодда тадбир агросаноат комплекси ҳамда халқ истеъмоли молларини ишлаб чиқариш билан боғлиқ тармоқларни мустасно этганда, кўпгина тармоқларда ишлаб чиқариш потенциалини ўстириш имкониятларини чеклаб қўйишга олиб келади, албатта.

(Давоми тўртинчи бетда).

СССР халқ депутатларининг иккинчи Съезди

САМАРАДОРЛИК, ЖИПСЛИК, ИСЛОҲОТ— СОҒЛОМ ИҚТИСОДИЁТГА ЭРИШИШ ЙЎЛИ

(Давоми. Боши иккинчи, учинчи бетларда).

Демак, яқин уч йил ичидаги асосий вазифа қурилишларга инвестицияларни шу тахлитда тақсимлашни таъминлашдан иборатки, бу қувватлар ва объектларни фойдаланишга топширишни тезлаштиришга имкон берсин. Ҳисоб-китоблар шуни кўрсатиб турибдики, бунинг учун 1992 йилда бир вақтда қурилаётган объектлар сонини 25-30 фоизга қисқартириш керак. Капитал маблағларни шу тахлитда жамлаш беш йилликнинг дастлабки икки йилида қиймати 20 миллиард сўмликка қадар объектларни қўшимча тарзда фойдаланишга топширишга, шунга яраша нормативдан ташқари чала қурилишларни камайтиришга, бунинг эвазига халқ хўжалигига камроқ инвестициялар сарфланаётганлигининг ўрнини бирмунча қоплашга имкон беради.

Сўнгги йиллар амалиёти шуни кўрсатиб турибдики, хўжалик ҳисоби ва ўзини ўзи маблағ билан таъминлашга ўтган корхоналар қурилишга сарфланаётган ўз маблағлари миқдорини анча кўпайтириб, капитал маблағларнинг кўпдан-кўп объектларга сочиб юборилишига йўл қўймоқдалар.

Шуни назарда тутиш керакки, давлатнинг марказлаштирилган ва марказлаштирилмаган капитал маблағлари ўртасида қатъий ўзаро алоқа ҳам мавжуд — ҳар бир объектдаги ишни ўша-ўша қурилиш ташкилотлари бажармоқдалар, моддий ресурслар ҳам бир соҳадан иккинчи соҳага кўчиб ўтиши мумкин.

Агар айни вақтда марказлаштирилмаган соҳада зарур тартиб ўрнатилмаса, марказлаштирилган тартибда ажратилаётган инвестицияларни жамлаш юзасидан кўриладиган тадбирлар бесамара бўлиб чиқиши мумкин.

Шунинг учун ҳукумат 1991—1992 йилларда марказлаштирилмаган манбалардан маблағ билан таъминланадиган ишлар кўламини чеклаш юзасидан иккита тадбирни кўришни таклиф этади.

Бу, биринчидан, янги қурилишлар учун ва мавжуд корхоналарни кенгайтириш учун объектлар смета қийматининг 25-30 фоизи миқдорида бюджетга муайян тўловлар жорий этилишидир. Айни вақтда қишлоқ хўжалик маҳсулотини етиштириш, қайта ишлаш ва сақлаш билан шуғулланадиган корхоналар, шунингдек халқ истеъмоли моллари, уй жиҳози буюмлари ишлаб чиқараётган корхоналар ва хизмат кўрсатиш корхоналари учун ана шу тўловлар юзасидан имтиёзлар белгиланади.

Иккинчи тадбирда корхоналарга ўз маблағлари ҳисобидан икки йилдан кўпроқ муддат давом этадиган ишлаб чиқариш объектлари қурилишини бошлашни тақиқлаб қўйиш назарда тутилмоқда. Бундан мақсад сарфланаётган ресурслардан самара олишни жадаллаштиришга эришишдир.

Ишлаб чиқаришга дахлдор қурилишни чеклаш қурилиш ташкилотларининг бир қисми ихтисослигини ўзгартириш юзасидан тадбирлар ишлаб чиқиб, амалга оширишни тақозо этади, албатта. Шу билан бирга бундай чеклаш пудрат ташкилотлари қувватини қурилиш-монтаж ишлари ва моддий ресурслар ҳажмига реал тарзда мослаштиришни яхшилаш учун қулай имкониятлар яратади.

Хўжалик юритишнинг янги шароитларида марказ қўлида фақат давлат буюртмаси қурилишлари бўйича пудрат ишлари планларини таркиб топтириш сақланиб қолаётганини ҳисобга олсак, иттифоқдош ва автоном республикаларнинг Министрлар Советлари ҳамда маҳаллий идоралар пудрат ташкилотларининг бўшаб қолган қувватларидан социал-маданий соҳа ва экология, агросаноат комплекси, енгил саноат объектлари, хизмат кўрсатиш соҳаси объектларини бунёд этиш учун кенг кўламда фойдаланишлари мумкин. Буларнинг ҳаммаси республикаларда пудрат ишлари бозорини вужудга келтириш учун реал имкониятлар очиб беради. Иқтисодиётни соғломлаштиришнинг энг муҳим жиҳатларидан бири ундаги **моддий мувозанатдир.** Ҳаммамизга маълумки, сўнгги икки йилда ишлаб чиқаришнинг моддий-техника таъминотидаги ишлар аҳволи анча ёмонлашди. Бунинг сабаби нимада?

Давлат буюртмаси мукаммал эмас, деган фикр жуда кенг тарқалган. Бундан икки йил муқаддам давлат буюртмаси ҳаддан зиёд катта, у корхоналарга хўжалик мустақиллигини бермайди, деб мамлакатда ушбу давлат буюртмаси қаттиқ танқид қилинганини эслайлик. Давлат буюртмаси камайтирилганидан кейин эса бошқа позицияларда туриб танқид бошланди.

Гап давлат буюртмасининг миқдорида эмас, балки улгуржи савдо ва умуман ишлаб чиқариш воситалари бозори самарали ишлашининг иқтисодий ҳамда ҳуқуқий шарт-шароитлари нечоғлик яратилганлигидадир. Бу борадаги номувофиқлик халқ хўжалигидаги мувозанатсизликнинг асосий сабабидир.

Бир савол пайдо бўлади. Хўш, бундан буёғи нима бўлади? Бу, аввало, 1991-1992 йилларга даҳлдордир. Чунки умуман келгуси йил структура плани, жумладан давлат буюртмаси ҳозирнинг ўзидаёқ аниқлаб қўйилди, 1993 йилдан бошлаб эса бозор тобора сезиларли даражада равнақ топиши керак.

Беш йилликнинг дастлабки икки йили мобайнида халқ хўжалигининг мутаносиблигини, мамлакат тараққиёти энг муҳим йўналишлари мувозанатини ва фан-техника тараққиётини белгилаб берадиган маҳсулотга оқилона чегаралардаги давлат буюртмасига таяниш керак бўлади. Эркин сотиш учун эса маҳсулотнинг шундай бир қисмини олиб қолиш керакки, токи бу иқтисодиётда мувозанатсизликнинг катта хавфини вужудга келтирмасин, айни вақтда бозор муносабатларининг тиклана бошлаши учун етарли бўлсин.

Шу масалани таҳлил этиш бу ўринда табақалаштирилган ёндашув зарурлигини кўрсатди.

Биринчидан, истеъмол бозорини мўл-кўл қилиш муаммоси муҳимлигига асосланиб, корхоналарга халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқариш учун давлат буюртмаси беш йилликнинг дастлабки икки йили учун ҳам, 1990 йил учун ҳам қиймат ифодасида, планлаштирилган товар оборотининг товар ресурслари билан мувозанатини таъминлайдиган ҳажмларда, энг муҳим номенклатурада эса натурал ифодада белгиланиши керак.

Иккинчидан, ёнилғи, химия, ўрмон, целлюлоза-қоғоз ва ёғочсозлик саноатида, металлургияда, шунингдек қурилиш материаллари ва уйсозлик буюмларининг энг муҳим турлари бўйича биз давлат буюртмасини 90 фоизгача камайтирамиз, махсус мақсадларда ишлатиладиган хом ашё ва материаллар бундан мустаснодир.

Айни вақтда машинасозлик ва бошқа ишлов бериш тармоқлари маҳсулоти бўйича давлат буюртмаси истеъмол комплекси ва саноатнинг базавий тармоқлари учун белгилаб қўйиладиган давлат буюртмаси миқдорининг мувофиқлигини таъминлайди.

Шуни алоҳида таъкидламоқчиманки, ресурсларни тақсимлаш лимитлари давлат буюртмаси ҳажмида ишлаб чиқариладиган маҳсулотгагина белгиланади. Қолган ҳаммаси эса эркин савдо тартибида ҳам сотилади, харид ҳам қилинади. Буни ишлаб чиқарувчилар ҳам, истеъмолчилар ҳам англаб олишлари лозим.

Бироқ давлат буюртмасини шакллантириш — муаммонинг бир томони холос. Бошқа, яна бир муҳим ва ўткир томони борки, у ҳам бўлса, давлат буюртмасини корхоналар тўла ҳажмда ўз планларига киритишлари зарурлиги ҳамда уни бажариш интизомидир. Бунда ноқулай аҳвол вужудга келмоқда. Лекин шуни унутмаслик зарурки, иқтисодий мустақиллик — юксак масъулият ҳамдир. Ҳозирча эса айни ана шундай масъулият йўқ.

Шу боисдан 1990 йилдаёқ корхонанинг давлат буюртмасини қабул қилишдан асоссиз бош тортганлиги учун жарималар системасини ишлаб чиқиш ва жорий этиш, бунда коллектив жамият эҳтиёжларини қондириш учун иқтисодий масъулиятни тўла-тўкис сезиб, ҳис қила олишини назарда тутиб, жарималарни истеъмол фонди (хўжалик ҳисоби даромади)дан ундириб олиш таклиф қилинмоқда, бу эса жуда муҳимдир.

Ўртоқлар!

Мамлакатнинг валюта аҳволини яхшилаш 1990-1992 йилларда иқтисодиётни соғломлаштириш умумий программасининг таркибий қисмидир.

Ана шу йилларда ташқи қарзни барқарорлаштириш ҳамда экспорт ва импорт таркибини, ташқи иқтисодий фаолиятни ташкил этиш ва бошқаришнинг бутун системасини қайта қуришга киришиш, СССРнинг кенг жаҳон хўжалик алоқаларига фаол қўшилиши учун шарт-шароитларни вужудга келтириш вазифаси қўйилмоқда.

Шуни қайд этиб ўтиш керакки, валюта баланси камомади, яъни валюта харажатларининг валюта даромадларидан ошиб кетганлиги — барча баланс камомадларидан энг хатарли ва хонавайрон қилувчи алоҳида камомаддир. Уни қоплаш ва тартибга солиш қарзлар бўйича юқори процентлар тўлаш, пул қадрсизланиши жараёнларининг кучайиши билан боғлиқ.

Тобора кўпроқ миқёсларда ташқаридан қарз олиш, қарз берувчи мамлакатларга иқтисодий ва сиёсий жиҳатдан қарам бўлиб қолишга олиб келиши мумкин, ҳозирдаёқ бир қанча мамлакатлар ана шундай аҳволга тушиб қолди.

Айни шу боисдан ҳукумат юзага келаётган муаммоларни ҳал этиш учун импортни кўпайтириш тўғрисидаги тавсияларга эҳтиёткорлик билан ёндашмоқда. Бу борада, жуда вазмин ва чуқур ўйланган сиёсат даркор.

Биринчи навбатда СССРда самарали равишда ишлаб чиқариш учун объектив шарт-шароитлар мавжуд бўлган маҳсулот турларини харид қилишни кескин камайтиришга қаратилган чоралар зарур. Бу гап қора металлар прокатини, қувурлар, қоғоз ва химиявий маҳсулотларнинг баъзи турларини кўплаб харид қилишга тааллуқлидир. Яқин йиллар ичидаёқ уларни четдан харид қилишни тахминан икки баравар қисқартириш, шунингдек марказлаштирилган тартибда валюта маблағлари сарфлашни кескин камайтириш кўзда тутилмоқда. Чет эллардан харид қилинган ускуналардан фойдаланишда тартиб ўрнатиш — мазкур программанинг жуда муҳим бандларидан биридир.

Экспортни ривожлантириш ва унинг хом ашёгагина йўналтирилганлигини бартараф этиш мамлакат валюта аҳволини соғломлаштиришнинг энг асосий вазифасидир.

Истиқбол планида аввало Ғарбий Сибирь, Ғарбий Қозоғистон ва Узоқ Шарқ каби минтақаларда ёқилғи, металлургия ҳамда ёғоч тайёрлаш тармоқларида хом ашё ва ярим фабрикатларни чуқур қайта ишлайдиган янги технология жараёнларини кенг кўламда ривожлантиришга зўр эътибор берилмоқда. Яқин йиллар ичидаёқ машиналар, ускуналар ва бошқа буюмларни экспорт қилишни кўпайтириш борасида конкрет чора-тадбирларни амалга ошириш лозим бўлади.

Корхоналарни ўз харажатларини валюта билан ўзи қоплаш принципларига изчиллик билан ўтказиш мақсадида (бу эса бизнинг қатъий йўлимиздир) 1991 йилдан бошлаб корхоналар валюта фондларини ҳосил қилишнинг янги тартибини жорий этиш, уларга ажратмалар нормативларини экспорт қилинаётган маҳсулот ҳажми ва экспорт таркибига бевосита боғлиқ қилиб қўйиш мўлжалланмоқда.

Бизнинг ташқи иқтисодий алоқаларимизда социалистик мамлакатлар, биринчи навбатда эса Ўзаро Иқтисодий Ёрдам Кенгашидаги мамлакатлар муҳим ўринни эгаллайдилар. Ҳозирги вақтда улар билан ҳамкорликни ривожлантиришда асосан шу ҳамкорлик усулларининг мукаммал эмаслиги сабабли талайгина қийинчиликлар юзага келди. Ҳозир биз шу масалани ҳал қилиш йўлларини излаяпмиз. Бунда Ўзаро Иқтисодий Ёрдам Кенгаши мамлакатларининг бирлашган бозорини вужудга келтириш истиқболли йўналишдир. 1991 йилдан бошлаб, улар билан савдо ҳамкорлигини эркин муомаладаги валюта асосида дунёдаги жорий нархлар ва ҳисоб-китобларга ўтказиш таклифи киритилмоқда.

Ўртоқлар! 1990-1992 йилларда иқтисодиётни соғломлаштиришга доир ҳаракатларимиз тактикасига тааллуқли барча хилма-хил тадбирлардан мен тўхталиб ўтмоқчи бўлган асосий қоидалар мана шулардан иборатдир.

IV

Энди ўн учинчи беш йилликни шакллантириш стратегияси тўғрисида, унга нисбатан принципиал янги ёндашувлар ҳақида гапирмоқчиман.

Докладнинг бу бўлимида, таъбир жоиз бўлса, янги беш йиллик планнинг бутун фалсафаси асосланадиган концептуал негизни кўрсатиб беришни зарур деб ҳисоблардим.

Биз халқ хўжалигини ривожлантириш истиқболларига нисбатан ўз позициямизни белгилай туриб, аввало бўлажак беш йилликнинг хусусиятлари нималардан иборат, деган асосий саволга жавоб беришимиз керак. Мақсадлар, афзалликлар ва халқ хўжалиги пропорцияларини танлаб олишга бўлган қарашларимиз ана шу хусусиятлардан келиб чиқиб, ўзгариши лозим.

Бошқача сўзлар билан айтганда, мулкчилик шакллари ўзгариши, ҳуқуқларнинг марказдан жойларга топширилиши, бозор муносабатларининг ривожланиши, халқ хўжалигининг ижтимоий соҳага қайта йўналтирилиши ва ҳоказо ва ҳоказолар муносабати билан иқтисодиётдаги қайта қуриш жараёнларининг бутун мантиқини эътиборга олиш керак.

Бундаги асосий талаб шундан иборатки, катта-катта ижтимоий масалаларни ҳал эта бориб, турмуш воқелигидан четга чиқиб кетмаслик, давлатнинг имкониятларига вазминлик билан баҳо бериш, шошма-шошарлик қилмаслик ва айни вақтда жорий муаммоларни изчиллик билан бартараф эта бориш лозим. Бунда ижтимоий ўзгартишлар кўлами ва муддатлари, халқ фаровонлигининг ўсиши ижтимоий ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга бевосита боғлиқ эканлиги албатта эътиборга олиниши керак. Бу биринчидан.

Иккинчидан, бу бўлажак беш йилликнинг ўзига хос хусусиятлари бўлиб, марказ билан иттифоқдош республикалар, шунингдек жойлардаги ҳокимият органлари ўртасида принципиал янги ўзаро муносабатлар, уларнинг 1991 йилдан бошлаб ўзини ўзи бошқариш ва ўзини ўзи пул билан таъминлаш принципига ўтиши шулар жумласидандир.

Ўз навбатида иттифоқдош республикалар 1990 йилда ўлкалар, областлар, миллий тузилмалар билан, бир қанча республикаларда районлар билан ўзаро муносабатларнинг бутун воситасини шакллантиришлари лозим. Республикалар ва маҳаллий Советларнинг мустақиллигини кенгайтириш корхоналар мустақиллиги эвазига эмас, балки шу мустақилликни ривожлантириш билан бир вақтда амалга оширилиши керак.

Янги иқтисодий қонунлар амал қиладиган шароитда беш йиллик планнинг қиёфаси ва кўрсаткичлари корхоналар, минтақалар ва иттифоқдош республикаларнинг лойиҳа кўрсаткичлари билан белгиланади.

Учинчидан, бу — минтақаларнинг ҳақиқий имкониятларини эътиборга олиб, уй-жойлар, болалар боғчалари ва яслилари, мактаблар, соғлиқни сақлаш муассасалари билан таъминланиш, шунингдек озиқ-овқат маҳсулотлари ва ноозиқ-овқат товарлари истеъмол қилиш даражаси каби ижтимоий нормативларга яқинлашишдан келиб чиқиб, планни тузиш бутун методологиясини қайта кўриб чиқишдир.

Планлаштиришнинг программавий-тармоқ усули ҳам муносиб ўрин олиши керак. Бу гап ёшлар муаммоларига, хотин-қизларнинг аҳволини, оилани, оналик ва болаликни муҳофаза қилишни яхшилаш муаммолари юзасидан программалар ишлаб чиқишга тааллуқлидир.

Тўртинчидан. Экология сиёсати фаоллашиб бораётганлиги муносабати билан халқ хўжалиги планига талаблар кучайтирилмоқда. Ўн учинчи беш йиллик ҳозир зарарли моддаларнинг тўпланиши йўл қўйиш мумкин бўлган даражадан кескин ошиб кетган жойларда атроф муҳитнинг зарур даражадаги ҳолатига эришиши йўлидаги бурилиш босқичи бўлиб қолиши керак. Табиатни муҳофаза қилиш соҳасидаги бутун фаолиятни жиддий равишда қайта қуриш талаб этилади. Мен янги, экология жиҳатидан бехатар технологиялар ва ускуналарни яратиш, бу соҳадаги тадқиқотларнинг илмий негизини мустаҳкамлаш муаммосини биринчи ўринга қўйган бўлур эдим. Айни бир вақтда табиий ресурслардан, айниқса қайта тикланмайдиган ресурслардан фойдаланишга муносабатни ўзгартириш керак.

Ниҳоят, сўнггиси. Халқ хўжалиги соғломлаштирилган, зарур иқтисодий шарт-шароитлар яратилган сари ташқи иқтисодий фаолиятни тартибга солиш тубдан ўзгариб боради — кўрсатма бериш усуллари ўрнини тобора кўпроқ равишда иқтисодий ва ҳуқуқий воситалар эгаллайди.

Мумкин қадар тез самара олишга имкон берадиган ташқи иқтисодий фаолиятни ривожлантиришга доир ишнинг айрим йўналишларини кўрсатиб ўтмоқчиман.

Чунончи, қўшма корхоналар барпо этиш билан бир қаторда ташқи иқтисодий ҳамкорликнинг янги шаклларидан кенг миқёсда фойдаланишни авж олдириш, структурани қайта қуриш, фан-техника тараққиётини жадаллаштириш вазифаларини ҳал этиш учун чет эл капиталини фаол жалб қилиш режалаштирилмоқда. Ҳозирги вақтда биргаликда иш олиб бориш зоналарини вужудга келтириш масалалари ишлаб чиқилмоқда, бу зоналарда биргаликдаги фаолиятга имтиёз берилади. Фан ва техниканинг энг янги ютуқлари, илғор технологиялар кириб келишини рағбатлантиришда бундай зоналар муҳим ўрин тутади.

Ана шу ва бошқа кўп жиҳатлар, шу жумладан эркин алмаштириладиган сўмга аста-секин ўтиш СССРнинг жаҳон хўжалик алоқаларига фаол қўшилишига кўмаклашади. Бунга ўзаро иқтисодий ёрдам кенгаши мамлакатлари билан иқтисодий муносабатларнинг ўзгаришини ҳам қўшиш керак.

Ўн учинчи беш йиллик планини тузишга бундай ёндашувлар бу планни ишлаб чиқишнинг барча босқичларида иқтисодиёт биринчи навбатда совет кишисининг моддий эҳтиёжлари ва маънавий талабларини қондиришга қаратилишини таъминлаши лозим. Бу келгуси йиллар учун ҳукумат таклиф этган программанинг бутун мантиқини белгилаб берадиган асосий нарсадир. Бунда СССР Олий Совети комиссиялари ва комитетларининг таклифлари ҳамда тавсиялари ҳисобга олинди.

Ўн учинчи беш йиллик планига принципиал ёндашувлар замирида конкрет нималар бору уларни самарали рўёбга чиқариш учун нималар қилиш керак?

Аввало иқтисодиётни ривожлантиришнинг ижтимоий соҳага қаратилиши тўғрисида. Ҳисоб-китоблар шуни кўрсатмоқдаки, ўн учинчи беш йилликда, айниқса яқин йиллар ичида халқ учун сезиларли натижаларга эришиш учун 1995 йилда «Б» группаси маҳсулотлари ишлаб чиқаришни тахминан 100 миллиард сўмлик ёки 1990 йилга нисбатан 39 фоиз кўпайтириш зарур.

Буларнинг ҳаммаси реал даромадларни кўпайтиришнинг тағин ҳам юксакроқ суръатлари учун моддий негиз яратишга имкон беради. Ўн учинчи беш йилликда аҳоли жон бошига реал даромадларнинг ўсиши 17 фоизни ташкил қилади. Ўн учинчи беш йилликда истеъмол фонди ва ноишлаб чиқариш қурилиши ресурсларини 150 миллиард сўмдан зиёдроқ кўпайтириш режалаштирилганлиги халқ турмуш даражасини оширишга доир янги марказлаштирилган тадбирлар комплексини 57 миллиард сўм ҳажмида пул билан таъминлашга имкон беради. Бунга аввало пенсиялар ва отпускалар тўғрисидаги Қонунларни босқичма-босқич жорий этиш, стипендияларни кўпайтириш, оналик ва болаликка моддий ёрдамни кучайтириш киради. Умуман буларнинг ҳаммаси яқин вақт ичида аҳолининг ижтимоий жиҳатдан энг кам ҳимояланган табақаларининг турмуш шароитларига сезиларли таъсир этиши мумкин.

Ўн учинчи беш йиллик давомида аҳолининг тўлов қобилияти бўлган талаблари билан товарлар ва хизматларни таклиф этишни мутаносиблаштириш йўли изчиллик билан амалга оширилади.

Бу аввало озиқ-овқат масаласидир. Ҳисоб-китобларга кўра, 1995 йилда амалдаги чакана нархларда 205-210 миллиард сўм атрофида озиқ-овқат маҳсулотларига эга бўлишимиз керак. Бу йил эса 142 миллиард сўмлик озиқ-овқат маҳсулотлари тайёрлаш кутилмоқда. Ўзингиз ўйлаб кўринг — учдан бир қисми етишмай, турибди. Бинобарин, агар ҳар йили камида 5-6 фоиз ўсишга эришилса, одамлар яхшиланишни сезадилар.

Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш ҳажмини кўпайтириш ҳисобига ҳам, қишлоқ хўжалик хом ашёсини қайта ишлашни чуқурлаштириш, нобудгарчиликни камайтириш ва маҳсулот сифатини яхшилаш ҳисобига ҳам озиқ-овқат маҳсулотлари ресурсларининг мунтазам кўпайтириб борилиши таъминланади.

Ўн учинчи беш йилликда аҳолини ноозиқ-овқат товарлари билан таъминлаш изчиллик билан яхшиланади. Бунинг учун ана шундай товарлар ишлаб чиқаришни 60-70 фоиз, шу жумладан енгил саноат моллари ишлаб чиқаришни 30 фоиз кўпайтириш зарур. Чакана товар обороти ҳажми 1,4 баравар кўпайиши ва 1995 йилда 600-620 миллиард сўмни ташкил этиши лозим. Аҳолига пулли хизмат кўрсатиш 1,6—1,7 баравар кўпаяди.

Ижтимоий-маданий соҳанинг моддий-техникавий базаси анча мустаҳкамланиши назарда тутилмоқда. Бунинг учун маблағ билан таъминлашнинг барча манбаларидан фойдаланиш лозим бўлади. 1991-1995 йилларда 900 миллион квадрат метр уй-жой фойдаланишга топширилиши ёки қарийб 40 процент кўпайиши керак. 4 миллион ўринли мактабгача тарбия болалар муассасаларини қуриш ва фойдаланишга топшириш белгиланмоқда. Бу, шунингдек болага қараш учун отпуска муддатини уч йилгача кўпайтириш тўғрисида қабул қилинган қарорларнинг рўёбга чиқарилиши ҳамда бошқа тадбирларнинг амалга оширилиши беш йиллик охирида аҳолининг мактабгача тарбия муассасаларига бўлган эҳтиёжини таъминлашга имкон беради.

Шу беш йилликдаги 7,8 миллион ўринли умумтаълим мактаблари ўрнига 12 миллион ўринли ана шундай мактабларни фойдаланишга топшириш ҳам амалга ошса бўладиган юмушдир, бу эса умумтаълим мактабларидаги синфларда болалар сонини норматив даражага тушириш имконини беради. Қишлоқ мактабига алоҳида эътибор бериш назарда тутилмоқда.

Соғлиқни сақлашда дарднинг олдини олиш, меҳнат ва турмуш шароитлари устидан медицина назорати даражасини ошириш, дорилар ва медицина техникаси етказиб беришни кескин кўпайтириш, жисмоний тарбия ва спортнинг базасини мустаҳкамлаш, экологик хавфсизликни таъминлаш ана шу тармоқ равнақининг асосий йўналишлари бўлиб қолади.

Совет кишиларининг ўсиб бораётган маънавий эҳтиёжларини тўлароқ қондириш, аҳолининг барча қатламларини маданий қадриятлардан баҳраманд этиш, тарихий ва миллий қадамжоларни асраш, дам олиш ва ҳаваскорлик ижодиётининг турли-туман шаклларини равнақ топтириш учун сифат жиҳатидан янги имкониятлар яратиш мақсадида маданият ва санъат, кинематография, матбуот, телевидение ва радиоэшиттириш муассасаларининг моддий-техника базасини янада мустаҳкамлаш юзасидан катта тадбирларни амалга ошириш лозим бўлади. Биз мамлакатимиздаги барча халқларнинг жуда бой маданий меросини асраш ва ундан ижодий фойдаланиш тўғрисида, маданиятимизнинг жаҳон цивилизацияси умумий оқими билан самарали ҳамжиҳатлиги тўғрисида ғамхўрлик қилишимиз керак. Бу ўринда биз ўз олдимизга жамиятнинг маънавий негизларини мустаҳкамлашни, социалистик Ватанимиз инсонпарварлигини қарор топтиришни вазифа қилиб қўйишимиз керак.

Ўн учинчи беш йиллик ижтимоий программасини таркиб топтиришга таклиф этилаётган ёндашувлар ана шулардан иборат. Ана шу программани амалга ошириш учун ижтимоий ишлаб чиқаришни узлуксиз ва самарали ривожлантиришимиз керак. Шундай шароитдагина халқнинг турмуш даражасини ошириш юзасидан белгиланган тадбирлар бажарилади, деб умид қилиш мумкин.

Агар буларнинг ҳаммасини рақамлар тилига кўчирадиган бўлсак, беш йил мобайнида ҳосил қилинган миллий даромадни 25 фоиз кўпайтиришимиз, ижтимоий меҳнат унумдорлигини 29 фоиз оширишимиз керак.

Ижтимоий меҳнат унумдорлиги нималар ҳисобига 29 фоиз кўтарилади, деб савол бериш ўринли бўлади.

Машинасозлик комплекси прогрессив маҳсулотини, илм-фан ютуқлари кўп сингдирилган техникани ва халқ истеъмол моллари ишлаб чиқариш учун ишлаб чиқариш воситалари тайёрлашни ривожлантирмай туриб, шунингдек саноатнинг базавий тармоқларида аввало станоксозлик, электротехника, асбобсозлик, ҳисоблаш техникаси, электроника тармоқларида эскириб қолган ишлаб чиқариш аппаратларини модернизациялаш учун зарур бўлган маҳсулотларни ишлаб чиқаришни кўпайтирмай туриб, бу вазифани ҳал этиш мумкин эмаслигини биз сезиб турибмиз.

Шунинг учун ҳам беш йиллик мобайнида ана шундай маҳсулот ишлаб чиқаришни 46 фоиз кўпайтириш мўлжалланмоқда, бу эса машинасозлик комплекси бошқа барча тармоқларидаги тараққиёт суръатларидан 1,4 баравар кўпдир.

Ёнилғи хом ашё тармоқларида ишлаб чиқариш барқарорлашади ва ҳатто сусаяди. Беш йиллик мобайнида экономиканинг ишлов бериш секторидаги ўсиш суръати ана шу тармоқлардаги ишлаб чиқаришнинг ўсиш суръатидан тахминан икки баравар юқори бўлади.

Ижтимоий соҳа манфаатини кўзлаб мислсиз ишлар амалга оширилиб, базавий тармоқлар равнақи бир қадар сусайган шароитда шуни ҳам ҳисобга олиш керакки, ана шу базавий тармоқларнинг равнақи маълум муддатга чеклаб қўйилади ва оқилона чегараларда бўлади. Буларнинг ҳаммаси иқтисодиётнинг моддий базасига путур етишига олиб келмаслиги керак ва айни вақтда самарадорликни оширишни, ресурсларни тежашни кескин кучайтиришни тақозо этади.

Ҳисоблар шуни кўрсатмоқдаки, ўн учинчи беш йиллик учун амалда таркиб топаётган шароитларда ишлаб чиқариш ва ижтимоий соҳанинг мутаносиб, узлуксиз ривожланишига эришиш учун ижтимоий маҳсулотга материал сарфи камида 4-5 процент, миллий даромадга энергия сарфи 12-13 процент ва металл сарфи 20 процент камайиши керак. Рақамлар катта, вазифалар мураккаб. Аммо уларни бажаришда ижтимоий ишлаб чиқаришга ресурс сарфи кўрсаткичи жаҳон практикасида ҳозир эришилган даражадан анча паст бўлади.

Беш йиллик планини тайёрлаётганда фан-техника тараққиёти ўлчамларини ва ўзгариб бораётган иқтисодий муҳитда янгиликларга ихтирочилар ва рационализаторларнинг таклифларига ишлаб чиқаришнинг рағбатлантирувчи мойиллиги механизмини жуда пухта ишлаб чиқиш лозим. Фундаментал тадқиқотларнинг, сифат жиҳатидан янги юксак самарали технологияларга ўтиш учун илмий ва лойиҳа конструкторлик ечимларни яратишнинг илдам равнақини таъминлаш керак. Шу мақсадда барча манбалар эвазига илм-фанни молиявий жиҳатдан таъминлаш ҳажмини 1990 йилги даражага нисбатан 1,3 баравар кўпайтириш мўлжалланмоқда.

Жаҳон илм-фани ва техникасининг тараққиёт тенденцияларини ҳисобга олиб инсон фаолиятининг барча соҳаларини ахборот заминига қўйиш, озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш соҳасидаги технологик инқилоб, янги конструкция материалларини яратиш, энергиянинг экология жиҳатидан хавфсиз манбаларини ўзлаштириш, юксак ҳароратли ўта ўтказувчанлик ҳодисасидан фойдаланиш сингари нуфузли йўналишларга давлат миқёсида ресурсларни жамлаш зарур.

Ўртоқлар, мудофаа комплексини бошқа соҳаларга ўтказишнинг аҳамиятини анча ошириш керак. Биз Қуролли Кучларимизга барча зарур нарсаларни беришимиз лозимлиги ва янги мудофаа доктринасини ҳисобга олиб, мамлакат мудофаа қобилиятининг етарли даражасини таъминлашимиз зарурлиги билан бир қаторда мудофаа комплексининг илмий техникавий ва ишлаб чиқариш потенциалидан халқ хўжалигини, аввало енгил саноат, медицина саноати, агросаноат комплекси, савдо ва умумий овқатланишни техникавий жиҳатдан қайта жиҳозлаш учун, шунингдек юқори сифатли халқ истеъмол моллари ишлаб чиқариш учун тўлароқ фойдаланиш керак.

Саноатнинг мудофаа тармоқлари имкониятлари халқ хўжалигининг электроника, ҳисоблаш техникаси воситаларини ишлаб чиқариш, ахборот системалари ва янги материаллар алоқа системалари, авиакосмик саноат каби фан билан боғлиқ тармоқлардан иборат структурани ташкил этувчи негизини мустаҳкамлашга имкон беради. Уларни ривожлантириш халқ хўжалиги комплекси структурасини қайта қуришнинг ўзаги бўлиб қолиши керак.

Ҳозирги вақтда 1995 йилгача бўлган даврда конверсиялаш давлат программаси лойиҳаси ишлаб чиқилмоқда, бу программанинг амалга оширилиши мудофаа комплексининг мамлакат иқтисодий аҳволини нормал изга солишга қўшадиган ҳиссасини сезиларли даражада кўпайтириш имконини беради. Бу режани бажаришга доир ишларнинг анчагина қисми 1990-1992 йиллардаёқ амалга оширилиши керак.

Мудофаа комплексида қурол-яроғларга, ҳарбий техникага буюртмалар структурасини тегишлича қайта кўриб чиқиш билан бир вақтда граждан маҳсулотлари ишлаб чиқариш учун устунлик берилиши талаб қилинади. Хусусан, ҳужум қуролларининг айрим турларини ишлаб чиқариш ва етказиб бериш ҳажми камайтирилади. Бўшаб қоладиган ноёб қувватлардан граждан авиациясининг энг янги самолётларини, денгиз ва балиқ овлаш флоти учун замонавий кемаларни ва шу кабиларни ишлаб чиқаришда имкони борича фойдаланиш лозим.

Агар қуйидаги маълумотлар келтирилса, умуман бу комплекснинг манзараси тағин ҳам тўлароқ бўлади. 1995 йилда 1989 йилга нисбатан ишлаб чиқариш ҳажмининг умумий ўсиши 45 фоиз кўпайган ҳолда ҳарбий техника етказиб бериш деярли 20 фоиз камаяди, граждан маҳсулотлари ишлаб чиқариш эса 82 фоиз кўпаяди. Ана шу комплекснинг умумий ишлаб чиқариш ҳажмида граждан маҳсулотлари салмоғи 60 фоиздан ошиб кетади.

Ўн учинчи беш йилликда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан ривожлантириш мақсадлари ва унинг устун йўналишларига принципиал ёндашувлар ана шулардан иборат. Уларни халқ депутатларининг Иккинчи съезди маъқуллаган тақдирда ҳукумат давлат беш йиллик планини ишлаб чиқишни ташкил этади ва уни 1990 йилнинг кузида СССР Олий Совети кўриб чиқиши учун тақдим қилади.

Ўртоқ халқ депутатлари!

Юқорида айтилганларга якун ясаб, шуни алоҳида таъкидлаб ўтмоқчиманки, ўн учинчи беш йилликнинг асосий вазифаси иқтисодиётимиз йўналишини ўзгартиришга эришишдан, унинг бутун имкониятларини совет кишисига хизмат қилишга, унинг моддий эҳтиёжлари ва маънавий талабларини қондиришга қаратишдан иборат. Ҳукумат ўз программасининг моҳиятини шундан, фақат шундан иборат деб ҳисоблайди.

Лекин яна бир фавқулодда муҳим вазиятни ҳисобга олмаслик мумкин эмас. Таклиф этилаётган тадбирларнинг амалга оширилиши иқтисодиёт амал қилаётган муҳитга, меҳнат коллективларига, жамиятимизнинг турли табақалари дуч келаётган вазиятлар ва ҳодисаларга боғлиқ бўлмай иложи йўқ. Чунки ҳозир ҳам мамлакатнинг турли регионларида тез авж олиб бораётган баъзан ғоят зиддиятли жараёнлар туфайли халқ хўжалигидаги ишларнинг аҳволини барқарор қилишга кўп ҳолларда муваффақ бўлинмаяпти.

Хоҳласак ҳам, хоҳламасак ҳам шуни тан олишимиз керак: қайта қуришга бир-бирига зид бўлган икки хил муносабат — қайта қуришни маъқуллаш ва унга тоқат қилмаслик гоҳ чегара нималигини билмайдиган турли оқимларни, гоҳ ижтимоий фикрнинг салбий ва фавқулодда ўткир хуружларини, миллатлараро адоватни, группа манфаатларини, иш ташлашларни ва шу каби бошқа тўсқинлик қилувчи, бузғунлик қилувчи ҳолларни келтириб чиқариб, бир-бирига туташиб кетаётганлиги оқибатида тубислоҳот ҳамда ўзгартишнинг кўпгина режалари кўпинча бир жойда тўхтаб қолмоқда.

Белгиланаётган катта ижтимоий ўзгартишларнинг реаллиги ҳаммамизнинг ва ҳар биримизнинг тежамкорлик билан, оқилона ва самарали ишлай олишимизга бевосита боғлиқдир. Бу соҳада маъмурий ва иқтисодий усулларнинг кучигагина умид қилиш мумкин эмас. Жамиятда ишонч вазияти, қулай маънавий муҳит, бунёдкорлик вужудга келтирилиши муҳимдир. Ҳукумат жўшқин ривожланаётган жараёнларнинг мураккаблигини ва зиддиятлилигини кўриб турибди. Иқтисодиётни соғломлаштириш программаси жамиятдаги барча кучларни шу жамиятни янгилашнинг мураккаб вазифаларини ҳал қилиш ҳамда мамлакатни тараққиёт йўлига дадил олиб чиқиш манфаатларини кўзлаб жипслаштиришга қаратилиши керак.

Халқ депутатлари съездидан ҳукумат программасини қўллаб-қувватлашни сўрайман. (**Қарсаклар**).

• *Спорт*

ЖАҲОН СОВРИНИ УЧУН

Францияда фристайл бўйича жаҳон соврини мусобақасининг дастлабки босқичи ўтказилди.

Ставрополлик А. Лисицкий 175, 33 очко жамғариб, 9-ўринни эгаллади. Тошкентлик Л. Черязова ўринлар рўйхатида 9-бўлди. У мусобақа давомида 111, 80 очко тўплади.

АНЪАНАВИЙ ТУРНИРГА

Стол тенниси бўйича келаси йили Германия Федератив Республикасининг Ганновер шаҳрида мусобақа ўтказилади.

Бу мусобақада горькийлик Андрей Мазунов, боқулик Валентина Попова ва москвалик Флюра Булатова иштирок этишади.

Муҳаррир
Н. НАСИМОВ.

Р. — 12155. № 286. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси, Тошкент шаҳри. ИНДЕКС 64583. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12